

SEKSUAALIRIKOSNÄYTTEET LAPSIIN KOHDISTUVISSA RIKOKSISSA

Näytteiden ottamisesta päättäminen – todisteiden näyttöarvo – ensipar-
tion toiminta

Janica Sarja & Nelli Vihervuori

6/2018

ESIPUHE

Tämä lapsia seksuaalirikosprosessissa koskeva opinnäytetyömme on suurelta osin pohjautunut tekemiimme asiantuntijahaastatteluihin. Heidän avullansa saimme arvokasta tietoa, jota voimme tulevassa työssämme hyödyntää. Haluamme kiittää opinnäyteohjaajiamme heidän suuresta ja arvokkaasta työpanoksestaan sekä haastateltaviamme rikoskomisario Juhani Malmbergia, lääkäri Minna Joki-Erkkilää ja avustaja Paula Kuhaa.

Tampereella 22.5.2018

Janica Sarja & Nelli Vihervuori

Tiivistelmä

Tekijä	Tutkinto/kurssi ja opinnäytetyö/nimike	
Janica Sarja & Nelli Vihervuori	Poliisi (AMK), 20161C	
Julkaisun nimi	Julkisuusaste	
Lapsi seksuaalirikoksessa	Julkinen	
seksuaalirikosnäytteet-näytteiden ottamisesta päättäminen - erikoistodistelu- ensipartion toiminta		
Ohjaajat ja opintoaine/opetustiimi	Opinnäytetyön muoto	
Satu Rantaeskola, yliopettaja, VT Lauri Haapaniemi, ylikomisario	Tutkimuksellinen tutkimus	
Tiivistelmä		
<p>Tämä opinnäytetyö käsittelee aihetta, jossa lapsi joutuu seksuaalirikoksen uhriksi tai herää epäily, että lapsi on joutunut seksuaalirikoksen uhriksi. Poliisin tietoon saattaa tulla ilmoitus alaikäiseen kohdistuneesta seksuaalirikoksesta esimerkiksi sosiaaliviranomaisten, koulun, sijoituskodin kautta tai ilmoituksena suoraan poliisille.</p> <p>Työn tarkoitus on selvittää mitä kaikkia seksuaalirikosnäytteitä otetaan lapselta, joka on seksuaalirikoksessa asianomistajana ja kuka päättää näytteiden ottamisesta. Lisäksi on tarkoitus selvittää mikä merkitys näytteillä on todistelun kannalta ja miten ensipartion tulisi toimia. Tutkimus toteutettiin kvalitatiivisena tutkimuksena ja tutkimustulokset saimme haastattelemalla poliisia, lääkäreitä ja asianajajaa, joilla kaikilla on kokemusta seksuaalirikosten parissa työskentelystä. On kuitenkin oleellista huomata, että tutkimukseen on haastateltu vain yhtä alansa edustajaa, joten saatuja tutkimustuloksia ei voida liikaa yleistää.</p> <p>Haastatteluihin on laadittu haastattelurunko ja haastatteluista saatuja tuloksia on analysoitu valitsemiemme tutkimuskysymyksien pohjalta. Tutkimustulosten mukaan seksuaalirikosnäytteet eivät eroa lapsilla ja aikuisilla. Sen sijaan näytteenottotavoissa on eroja. Näytteiden ottamisesta päättää poliisi ja lapsen vanhemman tai vanhempien ollessa epäillyn asemassa lapseen kohdistuneeseen seksuaalirikokseen, on lapselle hankittava edunvalvojan sijainen. Ensipartion tulee taltioida mahdollisesta rikospaikasta näytteitä ja toimitettava asianomistaja mahdollisimman pian seksuaalirikosnäytteiden ottamiseen.</p>		
Sivumäärä	Tarkastuskuukausi ja vuosi	Opinnäytetyökoodi (OPS)
42 + 5 liite	Toukokuu 2018	AMK2016ONT
Avainsanat		
Seksuaalirikosnäytteet, alaikäinen, puhevalta, todistelu, ensipartion toiminta		

SISÄLLYS

ESIPUHE	2
1 JOHDANTO	3
1.1 Tutkimuksen tavoitteet	3
1.2 Tutkimuksen kohteen rajaaminen.....	4
1.3 Tutkimuksen toteuttaminen	5
2 SEKSUAALIRIKOSNÄYTTEET JA NIIDEN NÄYTTÖARVO	7
2.1 Seksuaalirikospakkaus näytteiden varmistamiseksi	7
2.2 Näytteiden ottamisen kehittämisestä	8
2.3 Seksuaalirikosnäytteistä ja muusta erityistodistelusta.....	9
2.4 Poliisiin yhteistyöstä somaattisten lääkäreiden kanssa.....	11
3 PÄÄTÖKSENTEOSTA OTTAA SEKSUAALIRIKOSNÄYTTEITÄ 13	
3.1 Edunvalvonta liittyen seksuaalirikosnäytteiden ottamisesta päättämiseen	13
3.2 Väliaikaisen edunvalvojan määrääminen	14
3.3 Lapsen antama suostumus näytteiden ottamiseen	15
3.4 Lapsen kehittymisen taustaa.....	15
3.5 Lapsen kehitystasojen huomiointi	16
3.6 Edunvalvontaprosessista ja näytteiden ottamisesta päättäminen käytännössä.....	17
4 SEKSUAALIRIKOSNÄYTTEIDEN OTTAMISESTA	19
4.1 Somaattiset tutkimukset	19
4.2 Lapsen vieminen somaattisiin tutkimuksiin tutkintapyyntön jälkeen	20
4.3 Lapsen huomioiminen somaattisissa tutkimuksissa	20
4.4 Seksuaalirikosnäytteiden ottamisen järjestyksestä.....	21
4.5 Näytteiden ottamisen tavat eroavat aikuisilla ja lapsilla	23
4.6 Seksuaalirikosnäytteiden ottamisesta luopuminen	24
5 ENSIPARTION TOIMINNASTA SEKSUAALIRIKOKSISSA	25
5.1 Ensipartion toiminnasta seksuaalirikosten tutkinnassa	25
5.2 Lapsen puhuttamisesta ensipartion toimesta	26
5.3 Poliisiin työn kehittämisestä seksuaalirikostutkinnassa	27
6 JOHTOPÄÄTÖKSET	29
6.1 Lapsesta otettavat seksuaalirikosnäytteet	29
6.2 Näytteiden ottamisesta päättäminen	30
6.3 Rikosilmoituksen tekemisestä ja tutkimusten tarkoituksenmukaisuudesta.....	32
6.4 Ensipartion toiminta lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa	33
6.5 Seksuaalirikosnäytteiden näytön arviointi rikosprosessissa.....	35

7 LOPUKSI.....	36
8 LÄHTEET	38
LIITTEET	40

1 JOHDANTO

Päiväkodissa Annukka (nimi muutettu) alkaa puhumaan isäpuolestaan, joka on kosketellut häntä pikkuhousujen alta Annukan äidin ollessa töissä. Isäpuoli kutsuu koskettelua ”hassuteluksi” ja on kieltänyt Annukkaa kertomasta asiasta kenellekään, sillä haluaa pitää salaisuuden heidän välisensä. Päivähoidon henkilökunnan epäily mahdollisesta seksuaalisesta hyväksikäytöstä herää, sillä Annukka on joskus aikaisemmin valittanut pissaamisongelmasta ja saattanut leikin yhteydessä kosketella muita lapsia liian intiimillä tavalla, johon hoitajat ovat joutuneet puuttumaan. (Tapaus perustuu yhdistelmään useasta eri todellisesta tapauksesta.)

Lapsi voi edellä kerrotulla tavalla kohdata elämässään asioita, joihin ulkopuolinen taho joutuu puuttumaan. Lapsen ollessa päivähoidossa, hänen käyttäytymisessään voidaan havaita äkillisiä muutoksia, joiden taustasyyt pitää selvittää. Lapsen puheissa ja leikeissä voi olla aikuisten maailmaan liittyviä elementtejä, jotka voivat olla kovin seksuaalisväritteisiä. Tämä herättää hoitajien huolen lapsesta ja arvion siitä onko hän mahdollisesti joutunut rikollisen teon kohteeksi. Aina ei välttämättä ole kuitenkaan kyse siitä, että rikos olisi tapahtunut.

Havaintoja lapsessa tapahtuneista muutoksista tehneen tulisi tehdä tutkintapyyntö poliisille. Poliisin tehtävä on selvittää onko rikosta ylipäätään tapahtunut. Usein ensimmäisenä otetaan yhteyttä lapsen vanhempiin, jolloin mahdollisen rikoksen tutkiminen voi vaarantua. Aivan ensimmäiseksi asiasta tulisi olla yhteydessä poliisiin.

1.1 Tutkimuksen tavoitteet

Käsitlemme työssämme alle 18-vuotiaisiin kohdistuvia seksuaalirikoksia ja niiden selvittämistä, sekä erityisesti seksuaalirikosnäytteitä. Haluaisimme tuoda peruspoliisin tietoon, miten toimia, kun alaikäiseen on kohdistunut seksuaalirikos. Tarkoituksenamme olisi selkeyttää toimintakuviota seksuaalirikostilanteissa koskien esimerkiksi lapsen viemistä somaattisiin tutkimuksiin. Yksi tavoitteemme on poliisin, lääkäreiden ja rikosasiassa avustajina toimivien yhteistyön kehittäminen.

Tutkimuskysymyksemme koostuvat kolmesta eri osasta: Mitä eri seksuaalirikosnäytteitä otetaan alaikäisistä lapsista, kun he ovat asianomistajan asemassa seksuaaliri-

koksissa? Kuka päättää näytteiden ottamisesta, kun alaikäinen on asianomistajan asemassa seksuaalirikoksessa? Miten poliisin, lääkärin ja rikosasiassa avustajina toimivien yhteistyötä voitaisiin parantaa?

Opinnäytetyömme tarkoitus on selvittää tutkimuskysymysten avulla mitä näytteitä alaikäisiltä lapsilta otetaan seksuaalirikoksen asianomistajina. Tämän lisäksi pohdimme, kuka päättää alaikäisen näytteiden ottamisesta ja onko esimerkiksi huoltajilla oikeutta päättää alaikäisen lapsen puolesta, otetaanko näytteitä vai ei. Minkä ikäinen henkilö on valmis itse päättämään, kieltäytyykö hän näytteiden ottamisesta. Lapsen puhevallan käyttämiseen rikosasiassa liittyy monia asioita, mutta tässä tutkimuksessa käsittelemme vain näytteiden ottamisesta päättämistä.

Samalla on mahdollisuus lisätä tietoisuutta siitä, mitä näytteitä alle 18-vuotiaista henkilöistä otetaan ja mitä erilaisia tapoja niiden ottamisessa käytetään. Kovinkaan monella poliisimiehellä, joita kohtasimme työharjoittelun aikana, ei ollut kovin tarkkaa kuvaa miten seksuaalirikosnäytteiden osalta lasten kanssa tulisi toimia. Alaikäisiä seksuaalirikoksen asianomistajia kuljetetaan usein myös paikasta toiseen, sillä harva tietää miten näissä tilanteissa tulisi oikeasti toimia.

1.2 Tutkimuksen kohteen rajaaminen

Päätimme ottaa eri seksuaalirikosnäytteet ja niiden tarkastelemisen osaksi opinnäytetyötämme. Rajaamme näytteiden ottamiseen kohdistuvaa tutkimusta vain seksuaalirikoksen asianomistajiin, eikä esimerkiksi rikoksesta epäillyistä otettaviin näytteisiin. Konkreettisia esimerkkitapauksia emme voi työhömmme saada, sillä aiheeseen liittyvät tapaukset ovat suurimmaksi osaksi salassa pidettävää tietoa.

Lapsen puhevallan käyttämiseen rikosasiassa liittyy monia asioita, mutta käsittelemme tutkimuksessa vain näytteiden ottamisesta päättämistä. Emme siis käsittele laajemmin puhevaltaa, ainoastaan siltä osin, kuka päättää näytteiden ottamisesta.

Käsittelemme ensipartion toimintaa mahdollisella rikospaikalla, sekä huomioonotettavia seikkoja ennen mahdollisen esitutkinnan aloittamista. Itse esitutkintaa tai sen vaiheita emme käsittele.

Sivuumme todistelua niiltä osin, mitä seksuaalirikosnäytteistä, tapahtumapaikasta ja ensipartion suorittamasta asianosaisten alkupuhutuksista selviää. Emme käsittele esimerkiksi kuulustelutilanteita. Rajasimme pois myös syyttäjän tehtävät, sekä tuomioistuimen toiminnan näytön arvioijana lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikos epäilyissä.

1.3 Tutkimuksen toteuttaminen

Tutkimuskysymykset käsittelevät kysymyksiä, jotka liittyvät alaikäisen seksuaalirikoksen asianomistajan näytteiden ottamista koskevaan prosessiin ja näytteiden ottamisesta päättämiseen, sekä ensipartion toimintaan. Haastatteluiden avulla tavoitteenamme on selvittää asioita, joihin emme ole saaneet vastauksia asiaan liittyvään kirjallisuuteen tutustumalla. Toiveenamme on kartoittaa ja syventää tietämystämme alaikäisistä otetuista seksuaalirikosnäytteistä ja siitä, kuka näytteiden ottamisesta päättää. Haluamme selvittää miten poliisin kuuluisi toimia, kun tietoon tulee alaikäiseen kohdistunut seksuaalirikos ja mitkä ovat poliisin tehtävät näissä tapauksissa.

Valitsemamme lähestymistapa opinnäytetyössämme käytettyihin haastatteluihin on teema-haastattelu. Aiheet ovat jaettu kolmeen eri teemaan: *Poliisin toimintaan, näytteiden ottamiseen lapselta ja siihen kuka päättää näytteiden ottamisesta*. Kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus mahdollistaa sen, että haastateltava pystyy vastaamaan kysymyksiin mahdollisimman hyvin oman kokemuksensa kautta ja tuomaan esille omaa ammattiosaamistaan, sillä haastateltavalle ei ole annettu valmiita vastausvaihtoehtoja (Eskola & Suoranta 1998,87).

Haastatteluja varten halusimme haastateltavaksi poliisin, lääkärin ja avustajan. Haastateltava poliisi työskentelee Turun pääpoliisiasemalla ja hän on *rikoskomisario Juhani Malmberg*. Malmberg on toiminut 19 vuotta poliisin tehtävissä ja viisi vuotta seksuaalirikosten parissa. Haastateltava lääkäri on *Minna Joki-Erkkilä*, joka työskentelee Tampereen yliopistollisessa sairaalassa. Joki-Erkkilä tekee usein yhteistyötä poliisin kanssa seksuaalirikosten esitutkinnassa. Joki-Erkkilä on koulutukseltaan naistentautien- ja synnytysten erikoislääkäri, eli gynekologi ja nuorisolääketieteen erikoislääkäri. Lisäksi hän on ollut mukana SERI-pakkauksen kehittämistyöryhmässä ja hän on tehnyt somaattisia tutkimuksia lapsille 20 vuotta. Haastateltava *lakimies Paula Kuha* toimii asianajajana asianajotoimisto Kuha & Kukkosessa Tampereella. Kuha on toiminut avustajan tehtävissä viisi vuotta mainitussa asianajotoimistossa työskennellen. Lisäksi hän on auskultoinut käräjäoikeudessa.

Haastattelusuunnitelmaa laatiessamme mietimme, mitä kysymyksiä haluamme kysyä kulta-kin haastateltavalta ja eroavatko esimerkiksi lääkäriltä ja poliisilta kysyttävät kysymykset toisistaan. Osa kysymyksistämme haastateltaville oli samoja, mutta ammattien erilaisuuksien vuoksi kysyimme joiltakin heistä kysymyksiä, joita emme kysyneet toisilta. Haastattelurunko lähetettiin haastateltavillemme etukäteen, sillä kukin teema sisälsi useampia kysymyksiä. Halusimme, että haastateltavamme voivat etukäteen pohtia vastauksiaan. Uskoimme, että sitä kautta voisimme saada parhaan mahdollisen kokonaiskuvan heidän toimenkuvastaan työelämässä.

2 SEKSUAALIRIKOSNÄYTTEET JA NIIDEN NÄYTTÖARVO

Tässä luvussa käsittelemme seksuaalirikoksia yleisesti. Seksuaalirikoksen uhri eli asianomistaja viedään seksuaalirikoksen tapahduttua somaattisiin tutkimuksiin eli seksuaalirikosnäytteiden ottamiseen. Esittelemme seksuaalirikospakkausta ja sen sisältöä, jota käytetään somaattisissa tutkimuksissa. Käsittelemme myös seksuaalirikosnäytteiden näyttöarvoa ja kerromme poliisin ja somaattisia tutkimuksia tekevien lääkäreiden yhteistyöstä.

Seksuaalirikokset määritellään Suomen rikoslaisissa. Laista löytyy muutama rikos, joita sovelletaan erikseen alaikäisiin. Näitä ovat lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö (RL 20:6), törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö (RL 20:7), seksuaalipalveluiden ostaminen nuorelta (RL 20:8a) ja lapsen houkutteleminen seksuaalisiin tarkoituksiin (RL 20:8b), sekä sukupuoliseellisyttä loukkaavan lasta koskevan esityksen seuraaminen (RL 20:8c).

Myös muu alle 16-vuotiaaseen kohdistuva seksuaalinen teko, joka voi vahingoittaa lapsen kehitystä, voidaan katsoa olevan lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä. (Humppi 2009, 18). Tämä koskee yli 16-vuotiaitakin, jos joku asemaansa hyväksikäyttäen taivuttaa nuoren sukupuoliyhteyteen tai muuhun seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavaan tekoon. Tällainen tilanne voi esiintyä esimerkiksi koulussa, jossa oppilaan ja opettajan välillä katsotaan olevan alisteinen suhde (RL 20:5 §). Nuorten keskinäisen seurustelun osalta rangaistavuutta on rajoitettu siten, että tekoa ei pidetä rangaistavana, jos osapuolten henkisessä ja ruumiillisessa kypsyydessä sekä iässä ei ole suurta eroa. (Hinkkanen 2009, 14.) Osapuolten yli kymmenen vuoden ikäero voidaan katsoa merkittäväksi (Hirvelä 2007, 142).

Kun poliisin tietoon tulee alaikäiseen kohdistunut seksuaalirikos, epäilyn selvittämiseksi saatetaan tarvita nopeaa teknistä tutkintaa. Seksuaalirikosepäilyn selvittämiseksi tarvitaan lääkärin tai oikeuslääkärin tekemää somaattista tutkimusta eli oikeuslääketieteellistä tutkimusta. Lasten ja nuorten kohdalla olisi parasta keskittää somaattiset tutkimukset niihin erikoistuneisiin yksiköihin. (2020/2013/5071.)

2.1 Seksuaalirikospakkaus näytteiden varmistamiseksi

Poliisilla on käytössä seksuaalirikostutkimuspakkaus, eli SERI-pakkaus. Se on kehitetty ohjaamaan näytteiden ottamista sekä näytteiden säilyttämistä ja kuljettamista oikeanlaisen käsittelyn takaamiseksi. SERI-pakkauksessa on ohjeet poliisille ja lääkärille. Pakkauksesta löytyy esitietolomake lääkärille ja poliisille. Lomake sisältää tietoja esimerkiksi tutkittavasta

henkilöstä, tutkijasta eli näytteiden ottajasta ja tapahtumatiedoista. (Unkila-Kallio & Vuori-Holopainen 2016, 160-161.)

SERI-pakkauksesta löytyy näytelomake, joka on tarkoitettu sekä lääkärille, että poliisille. Lomakkeessa on kyselykohdat jokaisesta näytteestä erikseen, tietoa kontaminaatiosta ja tutkittavan riisuttamisesta. Jos riisumisen tekee joku muu kuin itse tutkittava henkilö, tulee lääkärin tai poliisin tehdä siitä merkintä näytepussiin. (Eml.)

Pakkauksen ohjeissa kehoitetaan ottamaan näytteitä runsaasti, sillä näytteenottohetkellä ei välttämättä ole vielä rikoksen tapahtumien kulku täysin selvä. Puuttuvia näytteitä ei voi ottaa enää jälkeenpäin. Kun esitutkinnassa on selvinnyt tapauksen tutkinnan kannalta oleelliset näytteet, lähetetään ne rikostekniseen laboratorioon. (Eml.)

Lääkäriin mukaan päätös näytteiden ottamisesta on lainsäädännöllisesti poliisin vastuualuetta, mutta lääkärit saavat usein pyynnön tehdä tutkimuksen. SERI-pakkauksessa on määriteltä tarkasti mitä näytteitä taltioidaan. Poliisilla on harvoin näkemystä siihen, mitä näytteitä kannattaisi taltioida, mutta rikoslaboratorio toivoo, että mahdollisimman laajasti taltioitaisiin näytteitä. Jos tutkimukset tehdään pelkästään tutkittavan kertomuksen perusteella, saattaa jokin tärkeä näyte jäädä taltioimatta, sillä esimerkiksi häpeä voi estää tutkittavaa kertomasta kaikkea. Joki-Erkkilä on itsekin sitä mieltä, että lääkärin tulisi tehdä tutkimus mahdollisimman pikkutarkasti. (Joki-Erkkilä, haastattelu 16.3.2018.)

2.2 Näytteiden ottamisen kehittämistä

Lääkäri kertoi omia kehittämisideoitaan näytteidenottamisesta ja Seri-pakkauksesta:

”Minä kehitin sellaisen näytteenottotavan, jossa kaikki asianosaiset virtsaisivat samaan purkkiin ja se eletrofykoidaan ja siitä kerätään solunappi ja siitä löytyy paljon enemmän DNA:ta ja siittiöitä, kuin mitä tavallisista näytteistä.”(Joki-Erkkilä, haastattelu 16.3.2018.)

Lääkäriin mukaan menetelmä mahdollistaa sen, ettei tutkittavaan tarvitsisi fyysisesti koskea niin paljoa. Tämä on hyvä asia. Lääkäri kuvaa, että virtsatessa ihminen jännittää vatsaa ja vatsan paine tyhjentää emätintä. Jos emättimessä on vaikka siittiöitä, niin se tyhjentyy virtsan mukana. Purkkiin annetun virtsanäytteen mukana siihen huuhtoutuisi kaikki, mitä kehosta on lähdössä luonnollisesti pois. (Eml.)

Lääkäri on itse hyödyntänyt gynekologin ammattiosaamistaan ottaessaan Papa-näytteitä. Hän on ottanut kohdunkaulan kanavasta harjanäytteen, jonka lähettää Seri-pakkauksen mukana laboratorioon. Näyte ei ole Seri-pakkauksen mukana, vaan näyte on lääkärin itsensä kehittämä. (Eml.)

Lääkäri on itse kehittänyt tutkimuksen, jossa kartoittaa voidaanko kohdunkaulan kanavasta todeta enemmän siittiöitä ja DNA:ta kuin muilla näytteenottotavoilla:

”Tein sellaisen tutkimuksen, jossa kartoitin, voidaanko kohdunkaulakanavassa todeta enemmän siittiöitä ja DNA:ta. Se toimii parin vuorokauden jälkeen tai sieltä löytyy näyttöä paremmin kuin muilla näytteenottotavoilla.”(Eml.)

Lääkäri on osallistunut työryhmään, joka pyrkii kehittämään Seri-pakkausta. Seri-pakkaus on nykyään kaksikerroksinen pakkaus. Lääkärin mukaan aikaisempi, yksikerroksinen malli toimi paremmin. Seri-pakkausta pyritään jatkuvasti kehittämään ja siihen lääkäri on huomannut käytännön kautta tulleita tarpeita:

”Olisi hyvä, jos olisi sellaisia irrallisia näytteenottovälineitä, jos vaikka pumputiput lopuisivat kesken, sillä joskus ne saattavat loppua kesken.”(Eml.)

2.3 Seksuaalirikosnäytteistä ja muusta erityistodistelusta

Somaattisten tutkimuksien ja lapsen kuulemisen lisäksi rikoksen selvittämisessä käytetään myös muita selvityksiä, joita ovat esimerkiksi persoonallisuustestit ja rikosepäilyn selvittämisessä käytetty leikki anatomisilla nukeilla. Tutkimuksessa pyritään tulkitsemaan symbolistisia viestejä. Ne auttavat ymmärtämään lasta, mutta oikeusvarmuuden kannalta niihin liittyy monitulkintaisuuden ongelma. (Hirvelä 1997, 22.)

Käyttäytymisoireiden ja somaattisten vammojen kohdalla voidaan myös havaita monitulkintaisuuden ongelmaa. Seksuaalisesti hyväksikäytetyillä lapsilla voi esiintyä vakavia käyttäytymisoireita. Kuitenkin samanlaisia oireita voi esiintyä muillakin lapsilla ja yhtä hyvin oireet voivat johtua muista syistä. Somaattisista oireista siemennestelöydökset, sukupuoliteitse tarttuva sukupuolitauti ja nuoren raskaus ovat selvä näyttö seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Todistelun ongelmallisuus johtuu siitä, että ei ole olemassa sellaista oiretta, testiä tai somaattista merkkiä, joka selkeästi osoittaisi hyväksikäytön tapahtuneen. (Hirvelä 1997, 23.)

Lasten seksuaalista hyväksikäyttöä koskevissa tapauksissa on usein asiantuntijatodistelu tarpeellista. Useimmiten asiantuntijoina kuullaan tutkimuksen tehneitä sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisia. Heidän osaamisensa todistajana perustuvat heidän erityisalansa hallintaan ja tietoon asiaan liittyvistä kokemussäännöistä. (Eml.)

Näytön arvioinnissa suhteutetaan toisiinsa pää- ja vastaanäyttö, jossa lapsen kertomusta verrataan muuhun näyttöön. Merkittävin näistä on epäillyn kertomus. Joudutaan arvioimaan lapsen tutkinnan asianmukaisuus ja virhelähteet sekä lapsen kertomuksen sisältö ja johdonmukaisuus suhteessa muuhun saatuun näyttöön. (Hirvelä 1997,24.) Todistelua tarvitaan etenkin silloin kun, tapahtumien kulku on riittävä tai siinä havaitaan olevan epäselvyyttä (Hirvelä 1997, 79).

Lapsen kertomuksen luotettavuutta arvioidaan läpi rikosprosessin. Todistajapsykologian pohjalta arviointikriteerejä on useita. Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tapauksissa näitä ovat kertomuksen yksityiskohtaisuus, konkreettisuus, johdonmukaisuus, valehtelun motiivi sekä kertomuksen muuttumattomuus. (Humppi & Ellonen 2010, 186.)

Syyttäjän ja seksuaalirikostutkijan välinen yhteistyö on tärkeässä roolissa siinä vaiheessa, kun näyttöä rikokseen kerätään. Syyttäjän kannanottoja tarvitaan mm. esitutkinnan rajaamiseen ja tutkintasuunnitelman laatimiseen. (Hirvelä 2007, 68.) Syyttäjän tulee huolehtia näytön riittävydestä ja hänellä on velvollisuus pyytää lisätutkintaa esitutkinta- ja syyteharkintavaiheessa. (Hirvelä 2007, 128.)

Poliisin mukaan näytteillä voidaan saada näyttöä, joka tukee asianomistajan kertomusta. Tällaisia näytteitä ovat muun muassa pahoinpitelyn jäljet ja vammat asianomistajan kehossa. Epäillyn DNA:n ja siemennesteen löytäminen asianomistajasta ovat myös hyvää näyttöä. Toisaalta jos epäilty väittää seksuaalisen kanssakäymisen tapahtuneen molempien tahdosta ja asianomistajassa ei ole vastustamisesta johtuvia pahoinpitelyn jälkiä, niin rikosta on vaikea näyttää toteen. (Malmberg, haastattelu 4.4.2018.)

Lääkärin mukaan näytteiden oton tarkoitus on etsiä esimerkiksi DNA:ta tai siittiöitä, tai muita jälkiä, jotka voisivat osoittaa kontaktin ja kanssakäymisen. Näitä jälkiä on esimerkiksi nuolemisen aiheuttamat suun DNA jäljet. Mahdollinen verinäyte voi myös identifioida tekijän. Näytteisiin kuuluvat myös kuidut. (Joki-Erkkilä, haastattelu 16.3.2018.)

DNA:n etsiminen saattaa yhdistää tekijän rikospaikkaan tai rikospaikalta löytyviin asioihin. Rikospaikan näytteet hoitaa kuitenkin poliisi. Tutkimuksen jälkeen lääkäri soittaa yleensä

poliisille ja kertoo mitä on alustavasti todettu, esimerkiksi jos asianomistaja kertoo vuotaneensa verta rikospaikalle. (Eml.)

Pienien lapsien peräaukon sulkijalihaksen vauriot voidaan todeta ultraäänellä, ja vauriot voivat näkyä vielä vuosienkin kuluttua. Sen sijaan immenkalvon vauriot saattavat parantua täysin ennalleen, eikä siitä pystytä sanomaan, että se on kerran revennyt. Lääkäri ei välttämättä pysty tulkitsemaan immenkalvon löydöksiä, sillä sen parantuminen on epävarmaa. Immenkalvon löydöksiä pidetään kuitenkin lääketieteellisesti erittäin merkittävinä löydöksinä tällä hetkellä. Vauriot voivat näkyä vielä vuosien jälkeen, joten aina kannattaa tutkia, vaikka rikoksesta olisi kulunut vuosia. (Eml.)

Seksuaalirikosnäytteitä kannattaa taltioida riittävästi sillä tutkittavan kertomus saattaa tarkentua tutkinnan aikana. Lapsi ei välttämättä pysty tai halua kertoa kaikkea näytteiden ottamisen aikana. Tutkinnan aikana harmittaisi, jos jotain tarvittavaa näytettä ei olisi otettukaan. Tämän vuoksi näytteitä pyritään ottamaan laajasti, mutta harkintaa käyttäen. (Eml.)

Asianajajan mukaan seksuaalirikoksissa on harvoin ulkopuolista todistajaa, joten näyttö perustuu paljon siihen, mitä asianomistaja asiasta kertoo. Jos teosta voisi jäädä DNA:ta tai vaikka siemennesteen jäämiä, toimisivat ne näyttönä joka tukisi asianomistajan kertomusta. Kuitenkin lapsiin kohdistuneet rikokset saattavat tulla tietoon vasta pitkän ajan kuluttua rikoksesta, joten näytteidenotto ei välttämättä ole samassa asemassa kuin aikuisiin kohdistuvissa rikoksissa. (Kuha, haastattelu 9.4.2018.)

2.4 Poliisin yhteistyöstä somaattisten lääkäreiden kanssa

Poliisin ja somaattisten lääkäreiden yhteistyö sisältää virka-apupyyntöjä liittyen lapsen kuulusteluun, tutkimiseen ja tutkimuksista kirjoitettuun lääkärilausuntoon. (Ellonen & Rantaescola 2016,37.) Esitutkintaviranomaisten täytyy tarvittaessa neuvotella lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa siitä, voidaanko lapsen kohdistaa lainkaan tutkintatoimenpiteitä (Hirvelä 2007, 76).

Poliisi voi pyytää lääkärinlausuntoa somaattisista vammoista joko asianomistajan tai hänen edunvalvojansa suostumuksella. Törkeissä rikoksissa asianomistajan tai hänen edunvalvojansa suostumusta ei tarvita. (Tuominen 2014, 46.)

Tutkinnanjohtajan tehtävänä on tehdä päätös somaattisten tutkimusten tarpeellisuudesta ja asiantuntijalausunnon hankkimisesta. Poliisi lähettää tutkimuksesta kirjallisen virka-apupyynnön terveydenhuollon yksikköön. Terveydenhuollon viranomaiset ovat velvollisia antamaan poliisille virka-apua poliisin tehtävien suorittamiseksi. (PoIL 9:2; Ellonen & Rantaeskola 2016, 131.)

Poliisin ja lääkäreiden yhteistyö on jatkuvaa konsultointia. Jos poliisi esimerkiksi epäroi somaattisten tutkimusten tarpeellisuutta, niin olisi hyvä kysyä lääkärin mielipide asiaan. Tutkimusten jälkeen lääkärin tulisi ilmoittaa löydöksistä ja vammoista poliisille, jotta poliisin tutkintaa voitaisiin kohdistaa oikeaan suuntaan. Tutkimusten jälkeenkin on hyvä jatkaa poliisin ja lääkärin välistä yhteydenpitoa, sillä poliisi voi saada tietoonsa asioita, jotka ovat hyödyllisiä lääkärin tekemien tutkimushavaintojen syy-yhteyden tulkinnassa. Löydökseen sopiva vammamekanismi voi selvitä vasta tutkinnan edetessä. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 131.)

3 PÄÄTÖKSENTEOSTA OTTAA SEKSUAALIRIKOSNÄYTTEITÄ

Tässä luvussa käsittelemme seksuaalirikosnäytteiden ottamisesta päättämistä, joka on yksi tutkimuskysymyksistämme. Avaamme lapsen kehittymisen taustaa ja sitä, miten kehitystasot otetaan huomioon rikosprosessissa. Kerromme miten edunvalvontaprosessi etenee ja millä perusteilla lapselle määrätään edunvalvoja.

3.1 Edunvalvonta liittyen seksuaalirikosnäytteiden ottamisesta päättämiseen

Kun vajaavaltainen on asianomistajana rikosasiassa, vajaavaltaisen puhevaltaa käyttää hänen edunvalvoja tai muu laillinen edustaja. Alaikäisen henkilöä koskevassa asiassa vajaavaltaisen puhevaltaa käyttää kuitenkin huoltaja tai muu laillinen edustaja. Jos lapsi on alle 15-vuotias, puhevaltaa käyttää yksin hänen huoltajansa tai muu laillinen edustaja. Lapsen ollessa 15 vuotta täyttänyt, mutta alle 18-vuotias, lapsella ja tämän huoltajalla on rinnakkainen puhevalta. (OK 12:1.)

Päämiehen ollessa vajaavaltainen tai jos hänen toimintakelpoisuuttaan on muulla tavoin rajoitettu, on edunvalvojan vastuulla käyttää puhevaltaa asioissa joihin päämiehellä ei katsota olevan oikeutta sanoa kantaansa. Edunvalvoja ja hänen päämiehensä käyttävät kuitenkin yhdessä puhevaltaa asiassa, joista heidän tulee yhdessä päättää. (ROL 12:1a.)

Edunvalvoja, joka on määrätty täysivaltaiselle, käyttää päämiehensä ohella itsenäisesti puhevaltaa asioissa, jotka kuuluvat hänen tehtäviinsä. Jos edunvalvojan ja hänen päämiehensä ovat puhevaltaa käyttäessään eri mieltä, päämiehen kanta on ratkaiseva, jos hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen. (OK 12:1a.)

Alle kahdeksantoista vuotiaalle on tuomioistuimen toimesta määrättävä edunvalvoja esitutkintaa varten, jos on perusteltua syytä olettaa, että huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja ei voi puolueettomasti valvoa asianosaisen etua asiassa ja jos edunvalvojan määrääminen ei ole selvästi tarpeetonta. (ETL 4:8).

Edunvalvojan määrääminen tulee kyseeseen esimerkiksi tilanteessa, jossa toinen alaikäisen lapsen vanhemmista on syytettynä rikoksesta ja vanhemmilla on lapsen yhteishuoltajuus. Jos perheen sisarus on syyllistynyt rikokseen perheen toisen sisaruksen kanssa, tarvitaan myös edunvalvoja. Silloin ei ole puolueellista, että kyseisen perheen alaikäistä lasta edustaisi toinen vanhemmista. Näin ollen vanhemmista tulee esteellisiä edunvalvojiksi. (Tuominen 2014, 22).

Asiassa, joka koskee edunvalvojan määräämistä alaikäiselle, on alaikäisen huoltajalla ja 15 vuotta täyttäneelle alaikäiselle varattava tilaisuus tulla kuulluksi. Tilaisuutta tulla kuulluksi ei tarvitse varata, jos kuultavaksi kutsuminen olisi toimitettava tuomioistuimen kuulutuksella. (HolhTL 73 §.) Etsintäkuulutus tulee kyseeseen tilanteessa, jossa tiedoksiannon vastaanottajan tai hänen tiedoksiannon vastaanottamista varten valtuuttamansa henkilön olinpaikasta ei saada tietoa. (OK 11:9.)

Tilanteissa, joissa on epäily perheen sisäisestä hyväksikäyttöepäilystä, tulisi edunvalvojan määräyksen hakemista aina harkita. Holhoustoimilain 32 §:n mukaan huoltaja ei saa edustaa lasta, jos vastapuolena on hänen puolisonsa. Edunvalvojan määrääminen tulee kysymykseen tilanteessa, jossa on rikosepäily, jossa vanhemmat eivät halua toimia tai jossa vanhemmat syyttävät toinen toistaan. (Taskinen 2008, 120.)

Edunvalvojana voi toimia tehtävään sopiva henkilö, joka antaa oman suostumuksensa tehtävän hoitamiseen. Tehtävän luonne ja laajuus otetaan huomioon edunvalvojaa määrättäessä. Sopivuutta arvioitaessa otetaan huomioon edunvalvojaksi esitetyn taito ja kokemus. (HolhTL 5 §.)

3.2 Väliaikaisen edunvalvojan määrääminen

Edunvalvojan määräämistä tai toimintakelpoisuuden rajoittamista koskevissa asioissa, tuomioistuin voi antaa väliaikaisen määräyksen. Määräys voidaan antaa kuulematta sitä, jonka edun valvomisesta on kysymys, jos asiaa ei voida viivyttää. Väliaikainen määräys on voimassa, kunnes tuomioistuin antaa asiassa päätöksen, jollei määräystä sitä ennen peruuteta tai muuteta. Väliaikaiseen määräykseen ei saa hakea muutosta. (HolhTL 79 §.)

Asianajajan mukaan alaikäiselle voidaan määrätä väliaikainen edunvalvoja tilanteissa, joissa on joku ristiriita, että huoltajat eivät pystyisi edustamaan lastaan. Monesti epäily on jompikumpi vanhemmista. Olivat vanhemmat sitten yhdessä tai eronneet, niin ajatellaan että siinä on se mahdollisuus, että toinen vanhempi ei pysty lapsen etua valvomaan. Kun kyseessä on joku muu henkilö, joka on lapsen vanhempiin läheisessä suhteessa, niin siinäkin tilanteessa ajatellaan olevan eturistiriita. (Kuha, haastattelu 9.4.2018.)

Väliaikainen edunvalvoja määrätään, jos perheessä on monta lasta ja joku lapsista on epäiltynä rikokseen toista saman perheen lasta kohtaan. Vanhemmat eivät voi arvottaa lapsiansa, eivätkä he pystyisi tasapuolisesti valvomaan lastensa etua. (Eml.)

3.3 Lapsen antama suostumus näytteiden ottamiseen

Alaikäisen lapsen mielipide hoitotoimenpiteeseen on selvitettävä silloin, kun se on hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa nähden mahdollista. Jos alaikäinen kykenee itse päättämään näytteiden ottamisesta, häntä on kohdeltava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan. Jos alaikäinen ei kykene päättämään hoidostaan, häntä on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen huoltajansa tai muun laillisen edustajansa kanssa. (Potilaslaki 7 §.)

Lapsi ei aina ymmärrä mistä tutkimuksissa on kysymys ja saattaa siitä syystä ilmaista haluttomuuttaan näytteiden ottamiseen. Lapselle tulisi tuollaisissa tilanteissa kertoa yksityiskohdittaisesti syyt näytteidenottamiselle ja pyrkiä siihen, että lapsi näkee toimenpiteen tarpeellisena. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 138.)

Vanhemmat voivat kieltää näytteiden ottamisen, mutta jos näytteiden ottaminen nähdään esitutkinnan kannalta tarpeellisena ja lapsi suostuu näytteiden ottamiseen, niin näytteet otetaan. Tällaisessa tilanteessa hankitaan lapselle edunvalvoja, koska katsotaan että vanhempi ei pysty näkemään asiassa lapselle parasta ratkaisua. Edunvalvojan kautta hankitaan lupa näytteiden ottamiselle. (Eml.)

3.4 Lapsen kehittymisen taustaa

Ihminen kehittyy läpi elämänsä. Nuorempana kehitys on nopeampaa kuin vanhemmalla iällä. Psykkinen kehitys sisältää kognitiivisen kehityksen ja tietoisuuden kehityksen. Sosiaalinen kehitys tapahtuu vuorovaikutuksessa muihin ihmisiin. (Vilkko-Riihelä & Laine, 2012, 8-137.)

Kaksivuotiaaksi asti vuorovaikutus ympäristön kanssa perustuu aisti- ja liiketoimintoihin. Lapsen haluja ja toimintoja ohjaavat pitkälti fyysiset tunteet. Lapsi ilmaisee itseään äänellä ja liikkeillä. Yleensä taustalla on nälkä ja väsyminen. (Eml.)

Ensimmäisen ikävuoden lopulla lapsen kieleen ilmestyvät ensimmäiset merkitykselliset sanat. Kaksi-kolme-vuotias alkaa jo muodostaa parin sanan lauseita. Ne ovat yleensä sanoja, joita lapselle on usein toistettu ja joita hän jatkuvasti kuulee ympäristöstään. Kouluiässä metakognitiiviset taidot kehittyvät. Ne ovat taitoja säädellä ja tunnistaa sekä arvioida omaa oppimista ja tietoa. Lapsi oppii ymmärtämään asioiden merkityksen ja myös muiden käyttäytymisen syitä. (Eml.)

Noin 12 ikävuodesta alkaen lapsen abstrakti ajattelu ja suhteellisuuden ymmärtäminen mahdollistuvat. Lapsi oppii parhaiten tekemällä, näin asioista tulee konkreettisempia. Pitkäjänteisyydestä sekä suunnittelusta vastaavat otsalohkot kehittyvät aikuisuuteen asti. Esimurrosiässä ajattelu kehittyi niin, että aikaa pystytään hahmottamaan entistä paremmin. (Eml.)

Nuoruusiässä oma persoonallisuus muuttuu ja oma identiteetti alkaa rakentua. Suhde ympäröivään todellisuuteen alkaa muuttua realistisemmaksi. Arvot, asenteet ja moraalinen päätely muuttuvat. Nuori pystyy soveltamaan tietoa ja ymmärtämään kokonaisuuksia. Nuori kokee olevansa itsenäisempi. Nuorella seksuaalisuuden kehitys on voimakasta. Yleensä tytöt kehittyvät poikia aikaisemmin. (Eml.)

Ihmisen kehitys on monimuotoinen, monisyinen ja monivaiheinen tapahtumakulku. Vaikka ihmisen kehityksessä on löydettävissä säännönmukaisuuksia, se on kuitenkin hyvin yksilöllinen prosessi. (Ellonen 2012, 21.)

3.5 Lapsen kehitystasojen huomiointi

Poliisi huomioi lapsen eri kehitystasoja tutkinnassa. Lapset kehittyvät eri aikoihin ja eri tavoilla. Lisäksi lapsella saattaa olla keskittymiskykyyn vaikuttava ominaisuus kuten esimerkiksi ADHD tai jokin kehitysviive. Tällaisissa tapauksissa poliisi tekee virka-apupyynnön lasten- ja nuorten oikeuspsykiatrisesta yksiköstä lapsen kuulustelemista varten. (Malmberg, haastattelu 4.4.2018.)

Lähtökohtaisesti poliisi kuulee seitsemän vuotta täyttäneet ja sitä vanhemmat, jos lapsella on kaikki hyvin. Poliisi arvioi lapsen kuulemisen tarkoituksenmukaisuuden ja miten luotettava lapsen kertomus on. Poliisi siis arvioi kuuleeko lapsen poliisi vai tehdäänkö kuulemisesta virka-apupyynnö. Arviossa käytetään apuna terveystietoa ja sosiaalipuolen tietoja. Poliisi ei kuitenkaan ole mukana näytteidenotossa eli tutkimuksessa, mutta lain mukaan poliisi saisi olla paikalla, jos haluaisi. (Eml.)

Asianajaja arvioi 17 vuotiaan puhevallan käyttämistä suhteessa 15 vuotta täyttäneen puhevallan merkityksen monin eri tavoin. Lasta pitäisi aina kuulla tai jollakin tavalla tarjota mahdollisuus vaikuttaa heitä koskevaan päätöksentekoon. Ikä ja alaikäisen kehitys määrittää, kuinka paljon painoarvoa lapsen mielipiteelle annetaan. 15 ja 17 vuotta täyttäneiden ajatellaan lähtökohtaisesti olevan riittävän kypsiä, että heille pystytään antamaan päätösvaltaa. Tilanteessa ei ole niin paljoa eroa kuin vaikka 12 ja 17 vuotta täyttäneiden välillä. (Kuha, haastattelu 9.4.2018.)

3.6 Edunvalvontaprosessista ja näytteiden ottamisesta päättäminen käytännössä

Asianajajan mukaan edunvalvonta-prosessi lähtee liikkeelle, kun poliisilta tulee yhteydenotto rikosepäilystä ja tieto osallisista sekä tapahtumienkulusta. Asianajajan tehtävänä on tarkistaa esteellisyydet, että ei ole asianajajaan mitään aikaisempaa kontaktia ja antaa suostumuksensa edunvalvojan määräämiselle. Asianajajan mukaan he antavat siihen suostumuksensa, joka annetaan poliisille ja poliisi tekee hakemuksen käräjäoikeuteen. (Kuha, haastattelu 9.4.2018.)

Lääkärin mukaan näytteiden ottamisesta tulisi neuvotella poliisin kanssa, jos edunvalvojaa ei ole määrättyä ennen näytteiden ottamista. Lääkärin mukaan lupa täytyy aina olla, joko lapsen vanhemmalta tai edunvalvojalta. Jos kyseessä on nuori tai lapsi, joka antaa luvan näytteiden ottamiselle, niin silloin näytteet voidaan ottaa. (Joki-Erkkilä, haastattelu 16.3.2018.)

Asianajajan mukaan hakemuksen tekemisen jälkeen käräjäoikeus kuulee asianosaiset, eli yleensä ne ovat lapsen vanhemmat. Heille varataan tilaisuus tulla kuulluksi. Yleensä kuulemiskirjeisiin ei vastata, mutta ainakin kuulemisvelvoite on täytetty, jonka jälkeen tehdään ratkaisu, siitä määrätäänkö henkilö tehtävään vai ei. Käräjäoikeus antaa tämän jälkeen päätöksen, joka tulee asianajajan ja poliisin tietoon. Sen jälkeen tehtävä varsinaisesti alkaa. (Kuha, haastattelu 9.4.2018.)

Asianajajan mukaan lapsen vanhemmilla on puhevalta, eli lapsen vanhemmat ovat varsinaisesti se taho, joka päättää lapsen liittyvistä asioista. Lapsella itselläänkin on puhevaltaa, tämä liittyy lapsen kehitystasoon ja hänen ikäänsä (Eml.)

Poliisin ja asianajajan mukaan tilanteessa, jossa epäiltynä on vanhempi tai vanhemmat, on kyseessä niin sanottu intressiriita. Tämän kaltaisessa tilanteessa kumpikaan lapsen huoltajista ei voi toimia lapsen edunvalvojana ja poliisin tulee hakea se käräjäoikeudesta. Edunvalvojan hankkiminen saa prosessia eteenpäin. (Malmberg, haastattelu 4.4.2018; Kuha, haastattelu 9.4.2018.)

Lääkärin mukaan silloin kun lapsen vanhempi on syyllinen lapsen kohdistuvaan rikokseen, poliisi hankkii luvan lääkärille, jotta lasta voidaan tutkia. Eli poliisi hankkii edunvalvojan ja sitä kautta asia lähtee eteenpäin, jos vanhemmat eivät itse anna suostumustaan tutkimuksiin. Joskus vanhemmat antavat suostumuksensa tutkimuksiin, vaikka itse olisivatkin epäillyn

asemassa. Lääkärin mukaan, että lasta ei voida tutkia, jos ei ole joko vanhempien tai edunvalvojan lupaa. (Joki-Erkkilä, haastattelu 16.3.2018.)

Lääkärin mukaan tilanteessa, jossa vanhempi tai vanhemmat ovat rikoksesta epäiltyinä niin vanhemmat harvoin itse tuovat lasta tutkimuksiin. Lapset tulevat tutkittavaksi poliisiin tekemällä virka-apupyynnöllä. Osa lapsista tulee tutkittavaksi ennen kuin on edes tehty virka-apupyyntöä. (Eml.)

Poliisin mukaan lapsi on suostunut näytteiden ottamiseen, jos tämä menee tutkimuksiin paikalle. Samalla tavalla, jos vanhemmat tuovat lapsen tutkimuksiin, ovat he ”hiljaisesti” antaneet suostumuksensa näytteiden ottamiselle. Jos lapsi ei tutkimustilanteessa olekaan suostuvainen näytteiden ottamiselle, on näytteiden saaminen kiinni lääkärin ammattitaidoista tai vutella lapsi näytteiden ottamiseen. Yleensä nuoren lapsen suostuttelu tutkimuksiin on helpompaa kuin teini-ikäisen. Näissä tilanteissa on tehtävä tarveharkintaa näytteiden ottamiseen liittyen ja otettava huomioon rikoksen taustatiedot ja miten rikos on tullut ilmi. (Malmberg, haastattelu 4.4.2018.)

Lääkärin mukaan jokaisen, jolta näytteitä taltioidaan vartalolta, täytyy antaa siihen lupa. Jos vaikka pienikin lapsi lähtee karkuun näytteenotto-tilanteessa tai ei suostu näytteenottoon, niin sitten on keskusteltava poliisin kanssa siitä, kuinka tärkeää näytteidenottaminen on rikoksen selvittämisen kannalta. Väkisin ei oteta näytteitä. Näytteenotto on vapaaehtoisuuteen perustuvaa. (Joki-Erkkilä, haastattelu 16.3.2018.)

4 SEKSUAALIRIKOSNÄYTTEIDEN OTTAMISESTA

Tässä luvussa käsittelemme seksuaalirikosnäytteiden ottamisesta päättämistä, joka on yksi tutkimuskysymyksistämme. Avaamme lapsen kehittymisen taustaa ja sitä, miten kehitystasot otetaan huomioon rikosprosessissa. Kerromme, miten edunvalvontaprosessi etenee ja millä perusteilla lapselle määrätään edunvalvoja.

4.1 Somaattiset tutkimukset

Somaattiset tutkimukset pitäisi suorittaa mahdollisimman nopeasti, jos epäilystä seksuaalirikoksesta on kulunut alle kolme vuorokautta. Vammojen dokumentointi tulisi suorittaa mahdollisimman pian, jos teosta on kulunut alle kaksi viikkoa. Nuorilla näytteitä voi pyytää, vaikka teosta olisikin kulunut viikkoja. Jos somaattinen tutkimus saadaan tehtyä mahdollisimman pian epäillyn seksuaalirikoksen jälkeen, on mahdollisten vammojen ja löydösten löytäminen todennäköisempää. Näiden seikkojen löytäminen asianomistajan kertomuksen tueksi on tärkeää. (Hirvelä 2007, 115.) Mikäli mahdollisesta teosta on kulunut alle 72 tuntia, on oikeuslääketieteellisten näytteiden ottaminen usein tarpeellista siittiöiden ja happaman fosfataasin (entsyymien) osoittamiseksi. (Taskinen 2008, 70.)

Seksuaalirikostutkimuksien tarkoitus on riippuen tapauksesta mm. rikostunnusmerkistön täyttymisen ja henkilöiden välisen kontaktin todentaminen sekä asianosaisten sitominen tiettyyn paikkaan tiettyinä ajankohtana. (Unkila-Kallio & Vuori-Holopainen 2016, 160-161.)

Somaattinen tutkimus vaatii tekijältä erityistä tietoa ja kokemusta, sekä lapsen kohtaamisen kykyä. Tutkimus ei saa aiheuttaa lapselle lisävahinkoa eikä se saa merkitä lapselle psyykkisesti hyväksikäytön uusimista. Se tulee tehdä lasta pakottamatta tai altistamatta lasta toistuville tutkimuksille. Joissakin tapauksissa tutkimukset voidaan tehdä lapsen nukkuessa. Tämä ei ole pääsääntö, sillä näytteet saadaan usein otettua lapsen ollessa hereillä. Näin saadaan normaalitilanteen mukainen havainto esimerkiksi peräaukon sulkijalihaksen toiminnasta ja lapsi on itse tietoinen siitä, minkälaista tutkimusta hänelle ollaan tekemässä (Hirvelä 2007, 115.)

Poliisin tehtävänä on vastata esitutkintaviranomaisena tutkimuksien ja lausuntojen lainmukaisuudesta ja oikeellisuudesta. Asiakirjat, jotka syntyvät näistä tutkimuksista ovat esitutkintamateriaalia ja ne ovat salassa pidettäviä julkisuuslain mukaan. (2020/2013/5071.)

Vakavissa rikoksissa, joissa ankarin rangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta, voidaan DNA tunnusteen määrittämiseksi tai ruutisavunäytteen ottamiseksi taikka jonkin muun näytteen selvittämiseksi suorittaa henkilönkatsastus. Tämä voidaan tehdä ilman henkilön suostumusta, vaikka kyseinen henkilö ei olisikaan rikoksesta epäillyn asemassa (PKL 8:32,2.)

Tutkimuksella on kuitenkin oltava erittäin tärkeä merkitys rikoksen selvittämiseksi. Tämä tulee kyseeseen tilanteissa, joissa rikoksen selvittäminen olisi mahdotonta tai olennaisesti vaikeampaa käyttämällä tutkinnan kohteen oikeuksiin vähemmän puuttuvia keinoja, voidaan puhua ns. poissuljennasta. Tutkinnan päätyttyä DNA- tunnisteet ja muut tutkintatulokset on hävitettävä ja säilytetyt näytteet tuhottava. (Eml.)

Rikoksesta epäilystä voidaan ottaa tunnistamista, rikoksen selvittämistä ja rikosentekijöiden rekisteröintiä varten sormen-, käden- ja jalanjäljet, käsiala-, ääni- ja hajunäyte, valokuva sekä henkilötuntemerkit, joita ovat mm. silmienväri sekä muut erityistuntemerkit. (Niemi-Kiesiläinen 2000, 55-56.)

4.2 Lapsen vieminen somaattisiin tutkimuksiin tutkintapyyntöä jälkeen

Poliisin mukaan alaikäiseen kohdistunut seksuaalirikos tulee useimmiten poliisin tietoon tutkintapyyntönä esimerkiksi sosiaaliviranomaisilta, koululta, psykologilta tai sijoituspaikasta. Joskus lapsen vanhemmat tekevät rikosilmoituksen ja tulevat poliisilaitokselle. Joskus rikos tulee ilmi hätäkeskuksen kautta kansalaisen ilmoittamana. Ilmoituksilla ja niiden tekemisillä saattaa olla hyvinkin erilaisia motiiveja. (Malmberg, haastattelu 4.4.2018.)

Kun poliisi saa tutkintapyyntöä alaikäiseen kohdistuneeseen seksuaalirikokseen liittyen, pitäisi poliisin selvittää, mistä tieto on lähtöisin. Uhrin kertomus on tärkeää saada tietoon. Poliisin tulee muistaa objektiivinen harkinta esitutkinnan aloittamiskynnyksestä ja ottaa huomioon syyt miksi ilmoituksia tehdään. Esiselvitys on tärkeää. Lapsen voi viedä somaattisiin tutkimuksiin parinkin viikon päästä tapahtuneesta, epäilystä rikoksesta. Näissä tapauksissa on tehtävä harkintaa, onko näytteiden ottaminen järkevää ja tarkoituksenmukaista. (Eml.)

4.3 Lapsen huomioiminen somaattisissa tutkimuksissa

Lääkärin mukaan kaikille seksuaalirikosten uhreille suositellaan rikosepäilyä selventävän tutkimuksen tekemistä kansainvälisen kirjallisuuden perusteella. Seksuaalirikostutkimusta on pidetty lapselle eheyttävänä kokemuksena. Tutkimuksien jälkeen Joki-Erkkilä korostaa

lapselle tämän olevan ihan terve tyttö tai poika. Hän pitää tutkimusta käänteentekevänä, jolloin tutkitun lapsen psyykinen vointi lähtee paranemaan. Lapselle ei tuolloin jää tunne, että hänessä on jotakin vikaa. (Joki-Erkkilä, haastattelu 16.3.2018.)

Lääkäri huomioi lapsen eri kehitystasot tutkimusta tehdessään. Haastattelussa selvisi, että lääkäri ottaa huomioon lapsen kehitystason. Pienillä lapsilla näytteitä otetaan iholta tai limakalvolta, harvoin emättimestä. Näytteenottotilanteessa lääkäri kertoo koko ajan mitä on tekemässä, ettei lapsi pelästy yllättävää kosketusta. Lääkäri kertoo etukäteen, mihin tulee lasta koskettamaan ja miltä lapsen rakenteet näyttävät. Lääkäri myös selittää näytteenottoa kertomalla tutkittavalle, mistä häntä ”pestään”, samalla kun rullaa vanupuikolla limakalvojen pintaa. (Eml.)

Aivan pieniä vauvoja lukuun ottamatta on lapsen yleensä mieluisampi olla, jos kaikkia vaatteita ei riisuta yhtä aikaa, vaan ylävartalon tarkastuksen jälkeen puetaan paita ja vasta sitten tarkastetaan alavartalo. (Taskinen 2008, 68).

4.4 Seksuaalirikosnäytteiden ottamisen järjestyksestä

Seksuaalirikostapauksissa ihmisestä otetaan paljon näytteitä. Lääkärille on eritelty jokainen mahdollinen näyte, joka voitaisiin asianomistajasta mahdollisesti ottaa, ja missä näytettä kuuluu säilyttää. (Unkila-Kallio & Vuori-Holopainen 2016, 160-161.)

Ensimmäisenä näytteet otetaan käsistä, jonka jälkeen vaatteista, päästä ja sitten vartalosta. Tämän jälkeen näytteitä otetaan ensin genitaalialueelta ja sitten anaalialueelta. Näytteiden ottamisen jälkeen vammat tulee dokumentoida. Kaikki näytteet tulee merkitä selkeästi. Näytteitä säilytetään lukituissa tiloissa, jotta näytekierto säilyy joka hetkellä aukottomana. Suurin osa näytteistä säilytetään huoneenlämmössä, mutta märkä näyte laitetaan pakastimeen. Viimeisenä otetaan näytteet huumaavien aineiden ja tarttuvien tautien toteamiseksi. (Eml.)

Käsistä otettavista näytteistä etsitään DNA:ta. Kynsien alta otettavista näytteistä etsitään DNA:ta, verta, siemennestettä, vaatekuituja ja mahdollisia raapimisjälkiä. DNA:ta etsitään vaatteista, suusta, peniksestä, kiveksistä, ulkosynnyttimistä, emättimestä, välilihasta, peräaukosta, sekä peräaukonsuulta ja peräsuolesta. Suusta, emättimestä, peräaukosta ja peräsuolesta etsitään myös siemennestettä ja siittiöitä. (Eml.)

Siittiöiden lisäksi näytteitä otetaan mahdollisen happaman fosfataasin (entsyymi) osoittamiseksi. Nämä näytteet otetaan pumpulipuikolla, jota sivellään näytteen oton jälkeen objektilasille. Sekä pumpulitikun että lasin annetaan hetki kuivua ilmassa, ja sen jälkeen pumpulitikku asetetaan kuivaan putkeen. (Taskinen 2008, 70).

Siemennesteen etsimisessä voidaan käyttää apuna ultraviolettilamppua, sillä siemenneste fluoresoi (ilmiö, jossa aineen molekyylit sitovat välittäjähiukkasen) tässä valossa. Kaikki fluoresoiva aine ei kuitenkaan ole siemennestettä. (Eml.) Vaatteisiin kuivunut siemenneste säilyy tutkittavana jopa vuosia (Solantaus ym. 2007, 351-352).

Tytön sukuelinten tutkimukseen kuuluu reisien sisäpinnan, isojen ja pienten häpyhuulten, klitoriksen, immenkalvon ja immenkalvon aukon, ja takahaarukan tarkastelu. Pojilta tarkastetaan reidet, siitin ja kivespussin alue. Mustelmat, ihorikot, arvet ja eritteet tulee myös huomioida (Taskinen 2008, 68-69).

Myös vaatteista voidaan etsiä DNA:ta, erityisesti alushousuista. Näytteenottotilanteessa tutkittava riisuu vaatteet muovialustan päällä yksi kerrallaan ja ne taltioidaan yksitellen ohjeen mukaisesti, erillisiin paperipusseihin. Keho tarkastetaan huolellisesti vammojen ja tahrojen havaitsemiseksi. Mustelmat, raapimis- ja imemisjäljet dokumentoidaan sanallisesti ja valokuvaamalla. Alushousut tulisi esimerkiksi aina taltioida näytteeksi, vaikka asianomistaja olisi jo ehtinyt ne vaihtamaan tapahtuman jälkeen. Lisäksi muut vaatteet ovat tärkeitä näyttöä mahdollista oikeudenkäyntiä varten. Erityisesti nuorten lasten hyväksikäyttötapauksissa on huomioitava, että siemensyöksy on saattanut tapahtua iholle, kuten esimerkiksi rinnoille, reisien sisäpinnoille, nivusiin tai peräaukon suulle. (Unkila-Kallio & Vuori-Holopainen 2016, 160-161.)

Näytteisiin tulee aina merkitä, kenestä näyte on otettu, sekä näytteenottoaika ja näytteenottopaikka. Kuivista tahroista otetaan näyte pumpulipuikolla, joka on kostea ja kosteista tahroista otetaan näyte pumpulipuikolla, joka on kuiva. Lääkärin tulee antaa näytteet poliisille mahdollisten muiden oikeuslääketieteellisten näytteiden mukana. (Eml.)

Jos lapsella on havaittavissa punoitusta tai eritteitä sukuelimien alueella, silloin kannattaa ottaa viljelynäytteet sukupuolitaudin poissulkemiseksi. Viljelynäytteet otetaan ulkoisista sukupuolielimistä. Näytteet otetaan ohutvartisella, keittosuolaliuokseen kostutetulla pumpulitikulla. (Taskinen 2008, 70.)

Raskauden poissulkemiseksi rikoksen uhrilta otetaan tarvittaessa raskaustesti. Niin sanottu nollanäyte otetaan tutkimushetkellä ja kontrollinäytteet otetaan myöhemmin. (Oikeuslääketiede 2000, 296.)

4.5 Näytteiden ottamisen tavat eroavat aikuisilla ja lapsilla

Poliisin mukaan aikuisilta ja alaikäisiltä otettavissa näytteissä ei ole eroja, muuta kuin että pienillä lapsilla ei sisätutkimusta aina välttämättä tarvitse tehdä. Lapsen kertomus vaikuttaa siihen, mistä näytteitä otetaan, mutta pieni lapsi ei välttämättä osaa kertoa mitä on tapahtunut. Pieniä lapsia voidaan tutkia myös varmuuden vuoksi, että mahdolliset eri tutkintalinjat olisivat tutkittavissa edelleen. Alle 16-vuotiaat tutkitaan lasten poliklinikalla ja seksuaalirikosjutuissa on mukana aina erikoissairaanhoitaja tai gynekologi. Pahoinpitelytapauksissa paikalla on lastenkirurgi. Seksuaalirikoksen uhri hoidetaan ensiavussa, jos hän on täyttänyt 16 vuotta. (Malmberg, haastattelu 4.4.2018.)

Poliisin mukaan lapsia ei nukuteta tutkimuksia varten. Jos lapsi nukutetaan, se on todella harvinaista ja sitä pyritään aina välttämään. Nukutuksessa lihakset rentoutuvat ja esimerkiksi peräaukko voi laajentua, joka voi johtaa väärintulkintaan siitä, että penetraatio olisi tapahtunut. (Eml.)

Lääkärin mukaan teini-ikäiseltä otetaan näytteet samalla tavalla kuin aikuiseltakin riippuen tapauksesta, teini-ikäisen rakenteesta ja rakenteiden koosta. Pienillä lapsilla käytetään spekulointia todella harvoin ja siinä tapauksessa lapsi on nukutettava. Lääkäreillä on olemassa todella pieniä instrumentteja, joita käytetään pienillä lapsilla ja teini-ikäisillä. Instrumenttien koko eroaa hyvin paljon aikuisten spekuloiden koosta. Kuitenkin alaikäisille ja aikuisille on sama SERI- pakkaus, niissä ei ole eroja. (Joki-Erkkilä, haastattelu 16.3.2018.)

Pienen lapsen nukuttaminen seksuaalirikosnäytteiden ottamista varten on harvinaista. Nukutuksen syynä on yleensä ahdistus. Nukutus tapahtuu silloin, jos näytteitä joudutaan ottamaan emättimestä pieneltä lapselta, sillä niitä ei voi ottaa lapsen ollessa hereillä. Emättimestä otetaan näyte vain, jos siellä on nähtävissä eritettä. Muuten emättimeen ei tarvitse kohdentaa tutkimuksia, ellei siellä epäillä olevan vammoja. Näytteiden ottaminen emättimestä sattuu pienellä lapsella paljon, sillä immenkalvo on tunteva rakenne. (Eml.)

Näytteitä otetaan pumpulipuikolla, johon on tiputettu lämmitettyä keittosuolaliuosta, joka ei kirvele ulkosynnyttimissä, kuten vesi kirvelee. Näyteenottotilaisuus videoidaan ja videointi

on päällä koko tutkimuksen ajan. Videoinnin tarkoitus on dokumentoida löydökset ja varmistaa näytteiden ottaminen. (Eml.)

4.6 Seksuaalirikosnäytteiden ottamisesta luopuminen

Poliisin mukaan näytteiden ottamisesta saatetaan joskus luopua poliisin päätöksellä, jos poliisi katsoo, että siihen ei ole tarvetta. Syitä luopumiselle voi olla esimerkiksi se, että asianomistaja ei vain yksinkertaisesti suostu näytteiden ottamiseen, tai se että rikoksesta epäilty myöntää kanssakäymisen, mutta kertoo sen tapahtuneen molempien tahdosta. Edellä kuvatussa tilanteessa näytteiden ottamisen tarpeellisuutta tulee harkita. Näytteet kannattaa ottaa varmuuden vuoksi, sillä epäillyn kertomus voi myös muuttua. Näytteiden ottamista harkittaessa on huomioitava rikoksen poissulkemisen mahdollisuus. (Malmberg, haastattelu 4.4.2018.)

Lääkärin mukaan pienestä lapsesta ei välttämättä oteta kaikkia näytteitä, kun hän on asianomistajan asemassa seksuaalirikoksessa. Harkintaa näytteiden ottamisessa tulee käyttää esimerkiksi tilanteessa, jossa rikoksen asianomistajana on pieni lapsi, jota on pesty monta kertaa ja mitään eritteitä ei ole havaittavissa. Toisaalta siemennestettä on voinut jäädä useasta pesusta huolimatta nivustaipeisiin, limakalvon väleihin tai napaan. Tähän vaikuttaa se, kuinka paljon rikoksesta on kulunut aikaa. (Joki-Erkkilä, haastattelu 16.3.2018.)

5 ENSIPARTION TOIMINNASTA SEKSUAALIRIKOKSISSA

Tässä luvussa käsittelemme ensipartion toimintaa, kun poliisin tietoon tulee alaikäiseen kohdistunut seksuaalirikos. Käsittelemme lapsen kuulemista ensipartion toimesta ja sitä, kuinka tärkeää on lapsen nopea vieminen somaattisiin tutkimuksiin. Pohdimme myös poliisin työn kehittämisen mahdollisuuksia.

5.1 Ensipartion toiminnasta seksuaalirikosten tutkinnassa

Lapsiin kohdistuvien rikosten teknisten tutkimuksien ja rikospaikkatutkimuksien suurin haaste on, että ilmoitukset tulevat yleensä viiveellä poliisin tietoon. Harvoin tapauksia päästään tutkimaan verekseltään ensipartion toimesta. Kuitenkin tällaisiakin tapauksia sattuu ja silloin teknisen tutkinnan tärkeimpiä yleisperiaatteita on suojaaminen, eristäminen, dokumentointi ja kontaminaation välttäminen. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 122-123.)

Eristäminen tarkoittaa, että rikospaikka tulee säilyttää mahdollisimman koskemattomana, kun taas suojaaminen tarkoittaa, että kohdetta tai sen osaa suojataan, kunnes tutkimukset ovat tehty. Dokumentoinnilla tarkoitetaan lähinnä valokuvaamista, piirtämistä ja videon ottamista. Nämä ovat usein ensipartion tehtäviä. (Eml.)

Kontaminaation estäminen tarkoittaa sitä, että mikään ei pääsisi vaikuttamaan erilaisiin jälkiin tai näytteisiin rikoksen tapahtumisen jälkeen. Kontaminaatio vaarantaa teknisen tutkinnan näyttöarvoa. Keskeisin periaate seksuaalirikosepäilyjen tutkinnassa on kontaminaation välttäminen. Kontaminaatiota voi välttää parhaiten nopealla eristämällä, asianmukaisilla suojavaatetuksilla ja pitämällä asianomistaja sekä epäilty erillään toisistaan kaikissa tutkinnan vaiheissa. (Eml.)

Seksuaalirikospaikalla tulisi ensipartion ottaa huomioon, että mahdollisia näytteitä saattaa löytyä mitä erikoisimmista paikoista. Esimerkiksi lakanat tulisi taltioida näytteiksi ja etsiä mahdollista kondomia vaikkapa roskiksesta. Ensipartion tulisi myös ohjeistaa asianosaisia olemaan peseytymättä ja vaihtamatta vaatteitaan ennen tutkimuksia. Myös ensipartion omat havainnot ja muistiinpanot ovat tärkeitä. (Eml.)

Partion tulisi huomioida mahdollinen muu todistelu, joita tapauksen taustalla saattaa esiintyä. Näitä voisi olla esimerkiksi tallenteet asianosaisten välisistä puheluista tai internet-keskusteluista, valokuvat ja päiväkirjamerkinnot. (Humppi & Ellonen 2010, 96.)

5.2 Lapsen puhuttamisesta ensipartion toimesta

Kun ensipartio kohtaa lapsen, johon saattaisi liittyä epäily hyväksikäytöstä, partio voi kuulla lapsen, jos hän on halukas kertomaan tapahtumista poliisille. Jos lapsella on paljon kerrottavaa, hänen kertomuksensa olisi hyvä nauhoittaa, jotta hänen ei tarvitsisi puhua myöhemmin asioista uudestaan. Rikoksen selvittämiseksi suoritettavissa alustavissa puhutteluissa on kuulusteltavaa kohdeltava asiallisesti ja rauhallisesti. (ETL 7:20; ETL 7:5,1.)

Alustavat puhuttelut tulee myös videoida, jos kertomusta on tarkoitus käyttää todisteena oikeudenkäynnissä eikä kuulusteltavaa voida tämän nuoren iän tai henkisen toiminnan häiriintyneisyyden vuoksi todennäköisesti voida kuulla henkilökohtaisesti aiheuttamatta haittaa kuulusteltavalle. (ETL 9:4.) Lapsen antama kertomus on usein tärkein asiassa saatavissa oleva näyttö. (Taskinen 2008, 120).

Yhdistyneiden Kansakuntien kahdennentoista artiklan mukaan lapsen tulisi tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa, joko suoraan tai edustajan asianosaisen toimielimen välityksellä. (LOS 12 artikla.)

Lasta tulisi esitutkinnassa kohdella hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Erityisesti on huolehdittava siitä, että tutkintatoimenpiteistä ei aiheudu hänelle tarpeetonta haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä. (ETL 4:7.) Tärkeää on luoda yhteys lapsen kanssa, joka tukee lapsen turvallisuuden tunnetta kuulustelu tilanteessa. (2020/2013/5071.) Tavoitteena on mahdollisemman varhain tapahtuva kuuleminen ja se, että tarpeetonta yhteydenpitoa viranomaisiin vältettäisiin. Lapsen kuulemista useaan eri kertaan tulisi välttää. (Ojala 2012, 226.)

Rikoksesta epäillyn mahdollinen tunnustus ei saa olla syynä siihen, että lapsi jätettäisiin kuulematta. Epäilty voi kiistää aikaisemman tunnustuksensa käräjäoikeudessa, jolloin asiaan ei jää näyttöä. Lapsen kuulemisella voidaan näyttää toteen uusia näkökulmia ja seikkoja, joiden perusteella käy ilmi, että epäillyn tunnustus ei voi pitää paikkaansa tai kuulemisen avulla voidaan laajentaa rikosepäilyä, sekä suunnata tutkintaa oikeaan suuntaan. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 80.)

Lapsen puhuttaminen on yksi tärkeimmistä tutkintatoimenpiteistä. Lapsi voidaan jättää kuulematta vain silloin, jos kuulemisella ei katsota saavutettavan mitään lisäarvoa. Esimerkiksi silloin kun lapsi on niin pieni, että luotettavan kertomuksen saaminen on vaikeaa tai hänellä

katsotaan olevan jotakin kehityksellistä ongelmaa. Tilanne on kuitenkin arvioitava tapauskohtaisesti eikä yleisiä ikärajoja voida asettaa, sillä varsinkin kouluikäisten lasten kohdalla älyllisen kehitystason vaihtelu yksilöiden välillä voi olla hyvin suurta. (Ellonen & Rantaescola 2016, 80.) Lapsen tulee osata muodostaa pitkiä lauseita ja olla kykeneväinen kertomaan tapahtumista. (Tuominen 2014, 42.)

Alle 15-vuotiaan huoltajalla, edunvalvojalla tai muulla laillisella edustajalla on oikeus olla lapsen kuulemisessa tai siihen rinnastettavassa puhuttamisessa läsnä. Poliisi voi kuitenkin kieltää laillisen edustajan läsnäolon kuulustelussa, jos tätä epäillään tutkittavana olevasta rikoksesta tai jos läsnäolon voidaan olettaa vaikeuttavan rikoksen selvittämistä. (ETL 7:14.)

5.3 Poliisin työn kehittämistä seksuaalirikostutkinnassa

Poliisin mukaan akuutissa tapauksessa on tärkeintä asianomistajan vieminen tutkimuksiin seksuaalirikosnäytteiden ottamista varten ja se tulee tehdä ensimmäisenä. Jos rikos on tapahtunut esimerkiksi asunnossa, niin poliisin on taltioitava asunnosta näytteitä kuten esimerkiksi lakanat, joissa voisi olla mahdollisia eritteitä. Akuuteissakin tapauksissa uhrin puhuttaminen on tärkeää, jotta päästään tiedon alkulähteelle. (Malmberg, haastattelu 4.4.2018.)

Lääkäri kertoi parannusehdotuksia poliisin työn kehittämiseen. Lääkäriin havainnot perustuvat pitkään työkokemukseen ja yhteistyöhön poliisin kanssa. Hän toivoo, että puhelinkommunikaatiota suosittaisiin ja yhteyttä otettaisiin puhelimitse matalalla kynnyksellä. (Joki-Erkkilä, haastattelu 16.3.2018.)

Lääkäri toivoo, että somaattiset tutkimukset tehtäisiin viivyttelemättä, kun tieto tulee poliisille:

”Somaattisen tutkimuksen kiireellisyydessä on ollut puutteita, mutta se on mennyt koko ajan parempaan suuntaan. Välillä mietin, että minkä takia harkitaan niin pitkään.”(Eml.)

Kun lääkäri suorittaa somaattisia tutkimuksia, hänen olisi hyvä Joki-Erkkilän mukaan tiedostaa tarvitsisiko poliisiapartiota tiedottaa tutkimuksissa ilmenneistä seikoista. Tutkittavalta saattaa löytyä esimerkiksi vammoja, joista voi jo päätellä mahdollisen tekovälineen, jolla vammat ovat aiheutettu.

”Pystyin pelkästään vammojen perusteella päättelemään tekovälineen. Soitin heti poliisille ja kysyin: ”löytyisikö tekopaikalta tämänlaista välinettä?”. Pystyin tutkittavan vaurioiden perusteella sanomaan tekovälineen mitatkin.”(Eml.)

Lääkärin mukaan mitä lyhyempi aika on epäilystä teosta, niin sitä kiirempi on saada tutkittava tutkimuksiin. Silloin pystytään saamaan parasta näyttöä rikosoikeudellisesti. Ajan kuluessa vammat paranevat ja häviävät:

”Sama lapsi tuli minulle seurantakäynnille, niin silloin en enää pystynyt sanomaan vammoista mitään. Noiden päivien välissä ei ollut montaa päivää.”(Eml.)

Lääkäri huomauttaa, että kaikki seksuaalirikoksenuhrit kannattaa ohjata somaattiselle lääkärille tutkimuksiin, vaikka virka-apua ei vaadittaisikaan tutkinnan kannalta. Sillä tutkittavalta saattaa löytyä infektio tauti tai jotakin muuta hoidettavaa. Olisi tärkeää saada lapset hoidonpiiriin, ettei olisi niin paljon huonosti voivia nuoria. (Eml.)

Lääkäri korostaa kiireellisyyttä somaattisten tutkimuksien ottamisen kanssa ja toivoo poliisin yhteydenottoa matalalla kynnyksellä (Eml).

Asianajajan näkökulmasta lasten avustajana toimiminen edunvalvontaan liittyvissä asioissa edellyttää, että avustaja pääsisi tutkintaan mukaan mahdollisimman aikaisessa vaiheessa. Silloin olisi mahdollista vaikuttaa tutkittavan asian kulkuun. Jos rikosepäily tulee avustajan tietoon vasta syyteharkintavaiheessa, niin Kuhan mukaan siinä ei ole enää paljoa tehtävissä ja ei voida saavuttaa samanlaista tietoa kuin tutkinnan alkuvaiheessa. (Kuha, haastattelu 9.4.2018.)

”Mitä aikaisemmin pääsee avustajan asemassa juttuun mukaan ja mitä enemmän saisi asiasta tietoa, niin enemmän pystyisi vaikuttamaan asian kulkuun. Poliisin tulisi hankkia avustaja hyvissä ajoin.”(Eml.)

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Opinnäytetyössä selvitimme mitä poliisin tulee tehdä, kun tietoon tulee alaikäiseen kohdistunut seksuaalirikos. Lisäksi selvitimme alaikäiseltä otettavien seksuaalirikosnäytteiden ja näytteidenottotapojen mahdollisia eroja aikuisilta otettaviin näytteisiin ja näytteidenottotapoihin. Pohdimme alaikäisen puhevallankäyttöä, kun hän on asianomistajana seksuaalirikoksessa siitä näkökulmasta, kuka päättää näytteiden ottamisesta.

Haastateltavaksi valikoitiin alan ammattilaisia. Haastattelimme poliisia, lääkäriä ja asianajajaa, joilla kaikilla on kokemusta seksuaalirikosten parissa työskentelystä. Johtopäätöksiä olemme tehneet kirjoittamamme teorian ja tekemiemme haastatteluiden pohjalta. On kuitenkin oleellista huomata, että tutkimukseen on haastateltu vain yhtä alansa edustajaa, joten saatuja tutkimustuloksia ei voida liikaa yleistää.

6.1 Lapsesta otettavat seksuaalirikosnäytteet

Yksi tutkimuskysymyksistämme käsitteli sitä, että mitä näytteitä alaikäiseltä lapselta otetaan, kun hän on asianomistajana seksuaalirikoksessa. Lääkäriin haastattelussa selvisi, että alaikäiseltä ja aikuisilta otetaan samat näytteet ja kaiken ikäisille on sama SERI -pakkaus. Kuitenkin lapsen koosta riippuen, on olemassa erikokoisia välineitä näytteiden ottamiseen. Pienille lapsille ei tehdä sisätutkimusta ilman nukutusta. Nukutukseen liittyy omat riskinsä ja kehon rentoutuminen saattaa vääristää tutkimustuloksia. Esimerkiksi peräaukko voi rentoutua ja voi antaa kuvan, että peräaukkoon tunkeutuminen olisi tapahtunut (Joki-Erkkilä, haastattelu 16.3.2018; Malmberg, haastattelu 4.4.2018). Meillä ei ennen opinnäytetyön tekemistä ollut oikeastaan minkäänlaista käsitystä eroaako alaikäisten ja aikuisten seksuaalirikosnäytteet vai eivät. Jälkikäteen, kun asiaa miettii, kuulostaa loogiselta, että kaikilta otetaan samat näytteet, mutta näytteiden ottotavat eroavat toisistaan.

Lapsi viedään somaattisiin tutkimuksiin joko poliisin toimesta akuuteissa tapauksissa tai sitten lapsi menee sinne joko itse tai huoltajien tuomana. Poliisi ei juurikaan ole mukana tutkimuksissa, joten vastuu tutkimuksen onnistumisesta on lääkärillä. Lääkäriin ammattitaidon vastuulle jää näytteiden riittävä ja huolellinen ottaminen sekä oikeiden merkintöjen tekeminen. Myös näytteiden säilyttämisestä lukollisessa kaapissa tulee huolehtia. Haastateltava lääkäri korosti riittävää perehtymistä näytteiden ottamiseen ja jatkuvaa koulutusta somaattisissa tutkimuksissa toimimiseen. (Joki-Erkkilä, haastattelu 16.3.2018.)

Näytteiden ottaminen tukee usein asianomistajan kertomusta. Jos asianomistaja kertoo epäillyn esimerkiksi ejakuloineen tiettyyn paikkaan ja sieltä löytyy epäillyn DNA:ta ja siemenesettä, on tämä hyvää näyttöä rikoksen selviämisen kannalta. Myös asianomistajan kehossa näkyvät vammat toimivat hyvänä näyttönä. (Malmberg, haastattelu 4.4.2018.) Seksuaalirikoksille on harvoin ulkopuolista todistajaa, joten asianomistajan kertomus ja somaattisen tutkimuksen näyttö ovat usein ainoita todisteita rikokselle. (Kuha, haastattelu 9.4.2018.)

Näytteiden ottamisen jälkeen lääkärin ja poliisin tulisi olla yhteyksissä, sillä lääkäri saattaa pystyä kertomaan ja kuvailemaan asianomistajan vammojen perusteella mahdollisista tekotavoista ja tekovälineistä. Somaattisen tutkimuksen tekeminen mahdollisimman pian rikoksen jälkeen parantaa lääkärin mahdollisuuksia analysoida vammoja. Haastateltava lääkäri kertoi, että hän on esimerkiksi kysynyt tutkimuksen jälkeen poliisilta, onko tapahtumapaikalta löytynyt tiettyä esinettä, jolla asianomistajaa on vahingoitettu. Lääkäri on asianomistajan vammoista päätellyt jopa tekovälineen koon. Tällainen yhteistyö auttaisi poliisia suuntaamaan esitutkintaa oikeaan suuntaan. (Joki-Erkkilä, haastattelu 16.3.2018.)

6.2 Näytteiden ottamisesta päättäminen

Lääkärin haastattelusta selvisi, että näytteitä ei ainakaan hänen toimestaan oteta keneltäkään väkisin. Näytteisiin täytyy lääkärin mukaan olla asianomistajan lupa, iästä riippumatta. Jos lapsi pystyy tahtonsa itse jollakin tavalla ilmaisemaan. (Joki-Erkkilä, haastattelu 16.3.2018.) Kuitenkin pakkokeinolain mukaan henkilökatsastus voidaan suorittaa asianomistajallekin, jos tutkimuksella on erittäin tärkeä merkitys rikoksen selvittämiseksi sen vuoksi, että rikoksen selvittäminen olisi mahdotonta tai olennaisesti vaikeampaa käyttämällä tutkinnan kohteen oikeuksiin vähemmän puuttuvia keinoja (PKL 8:32). Kuulostaa hurjalta, että asianomistajalta otettaisiin näytteet täysin vasten hänen omaa tahtoaan. Asiassa on kuitenkin myös toinen puoli, epäillyn oikeusturva. Onko epäillyn kannalta oikeudenmukaista, että häntä syytetään seksuaalirikoksesta, mutta hänen syyttömyyttään ei pystytä todistamaan, jos asianomistaja ei suostu näytteisiin. Asiassa on kaksi näkökantaa ja oikean menettelytavan arvioiminen on vaikeaa.

Itse osaamme arvioida asiaa ainoastaan oman työkokemuksemme kautta. Poliisi voi suorittaa esimerkiksi henkilökatsastuksen, jonka tarkoitus on tarkastaa rikoksen yhteydessä syntyneitä vammoja tai jälkiä. Tällaisissa tilanteissa poliisi puuttuu henkilön henkilökohtaiseen koskemattomuuteen (PKL 8:32.) Tilanteessa on huomioitava hienotunteisuuden periaate (PKL 1:4).

Kuka sitten loppujen lopuksi päättää näytteiden ottamisesta? Poliisi tekee sen päätöksen, että näytteet otetaan, mutta jos asianomistaja ei niihin suostu, ei ketään pitäisi voida niihin pakkota väkisin. Näytteiden ottamisen tulee tapahtua inhimillisesti. Jos lapsi tulee tutkimuksiin, hän on jo periaatteessa antanut luvan tutkimuksiin. Vaikka jossakin tilanteessa näytteiden ottaminen väkisin on mahdollista, lapsen vastustaminen näytteitä otettaessa pakottaa arvioimaan asiaa uudelleen. Haastattelujen perusteella näyttäisi siltä, että suostumus on lapsen mielipiteestä kiinni, mutta haastateltavat eivät ole suoraan ottaneet kantaa edellä mainittuun pakkokeinolain mahdollisuuteen näytteiden ottamisesta ilman suostumusta. Lääkärillä on kuitenkin erinomainen mahdollisuus tutkimustilanteessa vaikuttaa lapseen selittämällä tilanne ja näytteiden ottamisen tarkoitusta ja merkitystä.

Asianomistajasta on lain puitteissa mahdollisuus ottaa seksuaalirikosnäytteet, tämän vastusteluista huolimatta. Äärimmäisessä tilanteessa asianomistaja saattaa jopa vastustella näytteenottotilanteesta fyysisesti. Tässä kohtaa tulee harkittavaksi poliisin toimesta käytettävät fyysiset voimakeinot seksuaalirikosnäytteiden ottamiseksi. Mielestämme huomioitavia seikkoja ovat, että tekemisissä ollaan lapsen kanssa ja lapsen asemana on asianomistaja. Nämä seikat huomioiden, mielestämme suhteellisuusperiaatteen (PKL 1:2) mukaisena voitaisiin pitää korkeintaan lapsen käsistä kiinni pitämistä näytteidenottamisen ajan. Pieniä lapsia joudutaan joskus pitämään kiinni esimerkiksi rokotuksien yhteydessä, joten kiinnipitämistä voitaisiin pitää jotenkin hyväksyttävänä. Lasta tulisi kuitenkin pyrkiä puheella rauhoittamaan ja kertomaan miksi näin joudutaan tekemään. Seksuaalirikosnäytteiden ottamisen kohteena saattaa olla myös jo aikuisen voimat saavuttanut teini-ikäinen, jolloin näytteiden ottamista varten käytettävät tarpeelliset voimakeinot saattavat helposti olla tilanne huomioiden liian voimakkaita. Teini-ikäisen kanssa asiasta keskusteleminen on kuitenkin helpompaa ja tässä lääkärin ammattitaitoa on toimia siten, että näytteiden ottamisesta tulee teini-ikäisen näkökulmasta häntä eheyttävä kuten haastattelussa on ilmennyt. (Joki-Erkkilä, haastattelu 16.3.2018.)

Lapsen vanhempien ollessa rikoksesta epäillyn asemassa, lapselle tulisi mahdollisimman aikaisessa vaiheessa hankkia edunvalvojan sijainen. Tämänlaisessa tilanteessa ajatellaan olevan eturistiriita ja näin ollen lapsen vanhemmat eivät kykenisi lapsen etua valvomaan. Eturistiriitaa syntyy myös, jos joku perheen lapsista olisi syyllistynyt esimerkiksi seksuaalirikokseen saman perheen toista lasta kohtaan. (Kuha, haastattelu 9.4.2018.)

Mietimme tilannetta, jossa lapselle olisi määrätty edunvalvojan sijainen ja hän olisi lapsen kanssa erimieltä esimerkiksi siitä, otetaanko näytteet vai ei. Kenen mielipiteellä olisi enemmän painoarvoa. Edunvalvoja, joka on määrätty täysivaltaiselle, käyttää päämiehensä ohella itsenäisesti puhevaltaa asioissa, jotka kuuluvat hänen tehtäviinsä. Jos edunvalvojan ja hänen päämiehensä ovat puhevaltaa käyttäessään eri mieltä, päämiehen kanta on ratkaiseva, jos hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen. (OK 12:1a.) Jos nuori ymmärtää asian ja sen, mikä merkitys hänen kieltäytymisellään on, niin hänen kantansa on ratkaiseva. Kun lapsi ymmärtää ikäänsä ja kehitystasonsa perusteella kykenee päättämään hoidostaan, häntä on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan. Lääkäri tekee arvion lapsen kehitystasosta.

Kuten jo aikaisemmin on tullut ilmi, ei ole olemassa mitään tiettyjä ikärajoja, milloin esimerkiksi lapsi on valmis itse päättämään näytteiden ottamisesta tai ei ole olemassa yhtä ikärajaa siihen, milloin lapsen kuulee poliisi ja milloin terveydenhuollon ammattilainen. Tekevämmme tutkimuksen perusteella selvisi, että jokaisen tapauksen kohdalla kaikkia seikkoja pohditaan erikseen. Lapsen iällä ja kehitystasolla on tähän suuri vaikutus.

Akuuteissa tapauksissa edunvalvojaa ei välttämättä ehditä määräämään ennen kuin lapsi vietään somaattisiin tutkimuksiin. Tutkimustulostemme perusteella sillä ei oikeastaan ole merkitystä, eikä siitä ole koskaan tullut ongelmaa haastateltavan poliisiin mukaan. Poliisi kuitenkin päättää otetaanko näytteet vai ei ja asianomistaja itse valitsee, onko hän suostuvainen näytteiden ottamiselle. (Malmberg, haastattelu 4.4.2018.)

6.3 Rikosilmoituksen tekemisestä ja tutkimusten tarkoituksenmukaisuudesta

Rikosilmoituksen tekemisellä saattaa olla monta tarkoitusta. Rikosilmoituksen taustalla voivat olla esimerkiksi huoltajuuteen liittyvät ristiriidat ja erimielisyydet. Poliisin tehtävänä on selvittää tapahtumien taustat, osalliset ja ylipäättänsä onko mitään rikosta tapahtunut.

Viranomaisilla on ilmoitusvelvollisuus poliisille, jos heidän tietoonsa kantautuu jotakin kautta alaikäiseen kohdistunut seksuaalirikos. Näissä tapauksissa saattaa käydä niin, että nuori ei halua kertoa rikoksesta mitään, sillä rikoksesta epäilty on hänen ihastuksensa ja nuori ei koe rikosta edes tapahtuneeksi. Nuorten keskinäisissä seksuaalisissa suhteissa katsotaan ikäero merkittäväksi, jos se on kymmenen vuotta tai enemmän. (Hirvelä 2007, 142). Tämän kaltaisissa tilanteissa tulee arvioidavaksi myös muu kehitys. Tytöt kehittyvät lähtö-

kohtaisesti poikia nopeammin ja jokaisessa tapauksessa arvio täytyy tehdä erikseen. Tällaisessa tilanteessa, on varmasti vaikea sitä ratkaista, sillä nuorta ei pitäisi pystyä pakottamaan somaattisten näytteiden ottamiseen. Nuoren ei ole pakko asianomistajan asemassa tapauksesta mitään kertoa.

Tilanteessa jossa teini-ikäinen lapsi ei halua näytteitä otettavan, onko teinin tutkimukseen vieminen järkevää. Jos teini päättää myöhemmin puhua tapahtumista ja häntä on alkanut ahdistamaan tilanne, ei näytteitä välttämättä enää saa otettua, jos seksuaalisesta kanssakäymisestä on kulunut pitkä aika.

Haasteena rikoksen toteennäyttämässä on, jos tutkimuksiin on tarkoitus viedä hyvin nuori lapsi ja rikoksesta on kulunut jo paljon aikaa. Näytteidenottotilaisuus saattaa olla lapselle todella inhottava kokemus ja se voi jäädä mietityttämään lasta. Toisille lapsille se voi olla mieltä eheyttävä kokemus, niin kuin haastateltava lääkäri asian näki. Lääkärin mukaan aina kannattaa tutkia, sillä toiset vammat voidaan havaita vuosienkin päästä.

Tilanne voi myös olla sellainen, että rikoksesta epäilty myöntää seksuaalisen kanssakäymisen tapahtuneen, mutta kiistää pakottaneensa asianomistajaa mihinkään ja väittää kanssakäymisen tapahtuneen molempien tahdosta. Onko tällaisessa tapauksessa näytteiden ottamisella arvoa, jos asianomistajassa ei näy ulkoisia jälkiä tapahtuneesta. Epäilty saattaa tietenkin myöhemmin oikeudessa myöntää rikoksen ja silloin ihmetellään miksi näytteitä ei ole otettu. Näytteitä voidaan saada myös toisenlaisesta teosta, kuin mitä epäilty myöntää.

Poliisi saattaa viedä lapsen rikospaikalta sairaalaan tai terveysasemalle näytteidenottoa varten. Yleensä poliisi ei mene tutkimushuoneeseen mukaan, mutta se ei kuitenkaan ole kiellettyä. Jos lapsi kokee saavansa poliisista turvaa, niin läsnäolo tutkimuksen aikana samassa huoneessa olisi perusteltua.

6.4 Ensipartion toiminta lapseen kohdistuvissa seksuaalirikoksissa

Ensiption toiminta akuuteissa seksuaalirikostapauksissa korostuu tapahtumapaikalla. Poliisin tulisi taltioida rikospaikalta mahdollisimman tarkasti kaikkia näytteitä, joita voidaan hyödyntää myöhemmin rikosprosessissa. Partion tulee ottaa kontaminaatio huomioon ja pyrkiä välttämään sitä mahdollisimman hyvin. Tapahtumapaikka pitää suojata ja eristää hyvin esimerkiksi estämällä ylimääräisten henkilöiden paikalle pääseminen. Lisäksi tapahtumapaikan ja uhrin vammojen dokumentointi on tärkeää. (Ellonen & Rantaeskola, 2016, 122-123.) Tärkeintä on siis asianomistajan tutkimuksiin vieminen ja se pitäisi tehdä ensimmäisenä. Jos

rikos on tapahtunut asunnossa, tulisi partion etsiä sieltä näytteitä, kuten esimerkiksi taltioida lakanat, kondomit ja tamponit. Lisäksi partion tulisi puhuttaa uhri, jos uhri haluaa partiolle puhua. (Malmberg, haastattelu 4.4.2018.)

Partion tulisi toimittaa seksuaalirikoksen uhri mahdollisimman nopeasti somaattisiin tutkimuksiin. Uhrin nopea toimittaminen tutkimuksiin on tärkeää, sillä lääkäri voi mahdollisesti päätellä uhrin vammoista paljonkin, kuten tekovälineen ja sen koon. Tämä edellyttää että vammat ovat tuoreita, sillä parin päivän päästä kaikkia vammoja ei välttämättä enää näy. Uhria tulisi ohjeistaa olemaan peseytymättä ja vaihtamatta vaatteita ennen näytteiden ottamista. Jos epäilystä teosta on kulunut paljon aikaa ja lapsi on pesty tuona aikana monta kertaa eikä hänessä ole mitään eritteitä havaittavissa, kaikkia näytteitä ei edes välttämättä oteta. Epävarmoissa tilanteissa tulisi ottaa matalalla kynnyksellä yhteys lääkäriin ja pyytää konsultointia. (Joki-Erkkilä, haastattelu 16.3.2018.)

Partiolla on seksuaalirikospaikalle tullessaan paljon muistettavaa. Tämän vuoksi olisi hyvä välillä kerrata, mitä kaikkea paikan päällä pitää tehdä, muistaa ja ottaa huomioon. Tällaiset rikokset, jos ne akuutisti kentällä tulevat vastaan, tulevat yllättäen eikä niihin ehdi varautua, joten olisi hyvä, että partiolla olisi muistissa ensipartion toimet.

Poliisin peruskoulutus pitää sisällään hyvin vähän lapsen kehitykseen, kuulemiseen ja tutkintaan liittyviä asioita. Rikosprosessia käydään koulutuksessa kattavasti läpi, mutta lapsen liittyvä osuus on hyvin vähäinen. Tämän pohjalta mietimme, miten ensipartiossa oleva poliisi osaa huomioida lapsen, kun rikosepäily tulee poliisin tietoon. Tähän vaikuttaa varmasti se, onko poliisilla omia lapsia tai aikaisempaa kokemusta lapsien kanssa olemisesta.

Poliisin tulisi päästä lapsen tasolle ja kuunnella mitä hänellä on kerrottavana sekä koittaa tulkita lapsen sanattomia eleitä ja ilmeitä. Lapsen mahdolliset kehityshäiriöt ja esimerkiksi puheentuottamisen ongelma tuovat tähän oman haasteensa. Monesti tilanteet kentällä ovat kovin erilaisia, joten kaikkeen ei löydy valmiita toimintamalleja. Poliisin tulisi osata sopeutua erilaisiin tilanteisiin ja pyrkiä säilyttämään tilanneherkkyys lapsen kohdatessa. Jos lapsi haluaa kertoa tapahtumista, niin alustava puhuttelu olisi hyvä videoida. Silloin lapsen kertomusta voitaisiin käyttää todisteena oikeudessa ja todennäköisesti lapsen kertomukseen ei olisi kukaan muu henkilö ehtinyt vaikuttamaan. Hyvä toimintamalli löytyy ohjeesta lapsi asianomistajana ja todistajana poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa (2020/2013/5071).

Poliisin saadessa tutkintapyynnön liittyen seksuaalirikokseen, jossa asianomistaja on alaikäinen, tulisi poliisin selvittää epäilyistä rikoksesta tietävät tahot mahdollisimman nopeasti. Tärkeää olisi selvittää mistä tieto on tullut ja kuulla asianomistajan versio tapahtuneesta. Lapsen kuulemisessa tulee huomioida lapsen kehitystaso ja sen mukaan pohtia, kuka puhuttamisen suorittaa, poliisi vai virka-apupyynnön välityksellä terveydenhuollon ammattilainen, joka on erikoistunut tapauksiin. (Malmberg, haastattelu 4.4.2018.)

Mielestämme tämän kaltainen toiminta kuulostaa järkevältä ja ammattitaitoiselta. Lapsissa on niin paljon eroja eri ikävaiheissa ja jokainen kehittyy omaan tahtiinsa, joten rajan vetäminen johonkin tiettyyn ikään tuntuisi hassulta.

6.5 Seksuaalirikosnäytteiden näytön arviointi rikosprosessissa

Näyttöä tulisi esitutkinnassa kerätä riittävästi ja sen tulisi olla laadukasta. Esitutkintayhteistyö korostuu tutkinnanjohtajan ja syyttäjän välillä, sillä syyttäjän tehtävänä on kohdistaa tutkintatoimet oikeisiin asioihin ja tarvittaessa pyytää lisätutkintaa. Näytön puuttuminen oikeudessa saattaa tarkoittaa syytteen hylkäämistä.

Vaikein tilanne syntyy, kun on vain sana sanaa vastaan ja varsinaista muuta näyttöä on niukasti tai ei ollenkaan. Lapselle syntyneitä vammoja saatetaan selitellä leikkien yhteydessä syntyneiksi. Varsinkin jos vammat ovat mustelmien ja naarmujen kaltaisia, joita saattaa oikeastikin syntyä lasten leikkien yhteydessä. Tässä lapsen omalla kertomuksella on suuri merkitys, varsinkin jos se on mahdollisimman yksityiskohtaisesti kerrottu.

Seksuaalirikosnäytteillä pyritään vahvistamaan asianomistajan kertomusta ja tapahtumien kulkua. Mielestämme lääkärin ja poliisin yhteistyö ja kommunikointi on tärkeää, sillä lääkäri saattaa osata kuvailla tekovälineen tarkkaan ja päätellä asianomistajan vammoista muutakin hyödyllistä tietoa, kuten jo aikaisemminkin todettiin. (Joki-Erkkilä, haastattelu 16.3.2018.)

7 LOPUKSI

Opinnäytetyö on ollut äärimmäisen opettavainen kokemus. Työnteko ja tiedon etsiminen on ollut mielekästä sekä olemme oppineet paljon itse kirjoitusprojektista. Yhdeksi suurimmaksi haasteeksi opinnäytetyötä tehdessämme nousi aihekokonaisuuksien hahmottaminen. Meillä oli aluksi vaikeuksia jäsennellessämme haastatteluiden tuloksia oikeisiin yhteyksiin. Tekevämmä asiantuntijahaastattelut olivat työmme suola, jotka antoivat meille paljon käytännötietoa, jota emme muulla tavalla olisi tavoittaneet. Haastavana olemme kokeneet aihealueen riittävän rajaamisen, sillä olemme kokeneet opinnäytetyöhömmä valitsemamme aiheen mielenkiintoiseksi.

Haastattelut tukivat tutkimuskysymyksiämme ja auttoivat selvittämään vastaukset niihin. Haastateltavia meillä oli työssämme jokaisen alan edustajista yksi, siksi vastaukset olisivat voineet erota kovastikin toisistaan, jos olisimme haastatelleet useampia henkilöitä. Haastattelujen sisällöt olivat kattavia ja monipuolisia. Kysymykset mahdollistivat vastaajan kertomaan laajasti aihealueesta ja sitä on hyödynnetty työssä siten, että haastattelun tietoja on käytetty niille parhaiten sopivissa kohdissa.

Poliisiammattikorkeakoulu opintojen aikana saamamme kokemuksemme mukaan poliisilla ja sairaanhoidolla saattaa olla erilaisia toimintaeroja tilanteessa, jossa on tapahtunut lapsiin kohdistuva rikos. Näitä toimintalinjauksia tulisi entisestään yhtenäistää, jotta prosessin kulku ja toiminatatavat selkeytyisivät kaikille siinä toimiville tahoille.

Jokainen voi omalta osaltaan parantaa omaa ammattiosaamistaan, joka tarkoittaa käytännössä aktiivista osallistumista koulutuksiin ja erilaisiin yhteistyö projekteihin. Mietimme kehitysideoita ainoastaan poliisin näkökulmasta, sillä siihen ammattiin olemme valmistumassa kesäkuun lopulla 2018. Toki osaamme tekemiemme haastatteluiden perusteella sanoa, että jatkuva kouluttautuminen ja kehittäminen ovat niin lääkäreille kuin asianajajillekin tärkeä ammattitaitoa eteenpäin vievä voimavara.

Koiria on käytetty poliisin työssä mm. ihmisten, huumeiden ja rahan etsimisessä. Koirien äärimmäisen tarkan hajuaistin hyödyntäminen seksuaalirikosten yhteydessä voisi olla perusteltua. Siemennesteen, erilaisten tuoksujen kuten ihmisen ominaistuuksujen tai jopa parfyymien todentaminen olisi hyvä lisä seksuaalirikosten tutkinnassa. Silloin olisi mahdollista hyödyntää koiraa rikospaikkatutkinnassa ja kotietsintöjen yhteydessä. Usein rikospaikalta taltioidaan esimerkiksi petivaatteita ja lakanoita, joihin on oletettavasti jäänyt jäämiä siittiöistä

tai DNA:sta. Jos rikospaikka ei olisikaan niin selkeä havaita, vaan teko olisi tapahtunut vaikka ulkona, niin koiran käytön mahdollisuus korostuisi.

Partion tehtävänä on rikospaikkatutkinnasta hankkia kaikki oleellinen tieto tapahtumista, jotka tukisivat asianosaisten kertomusta. Partion tulee kuvata rikospaikka, taltioida mahdolliset tahrinäytteet ja kirjata ylös kaikki mahdolliset havaintonsa.

Voisiko tulevaisuudessa meikeistä ottaa jotakin näytteitä? Mietitään vaikka seksuaalirikosta, joka olisi tapahtunut epäillyn kotona, esimerkiksi hänen sängyllään. Jos asianomistajan meikatut kasvot olisivat joutuneet hankaukseen sängyssä olevien petivaatteiden kanssa ja ihon uloimmasta kerroksesta eli epidermiksestä olisi jäänyt jäämiä petivaatteiden kuituihin. Voisiko tyynystä löytynyttä meikkitahtaa verrata asianomistajan käyttämään kosmetiikkatuotteeseen? Voisiko tämän tyyliset näytteet olla tutkintaa tukevaa näyttöä?

8 LÄHTEET

Kirjalliset lähteet & julkaisut:

Ellonen, Noora 2012: Kurin Alaiset. Lasten ja vanhempien välisten ristiriitojen ratkaiseminen perheissä. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 103. Tampere, Tampereen yliopistopaino- Juvenes Print.

Ellonen, Noora ja Rantaeskola, Satu 2016: Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkinta. Tampere, Juvenes Print.

Eskola, Jari ja Juha Suoranta 1998: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 3 painos. Jyväskylä, Gummerus Kirjapaino Oy.

Hinkkanen, Ville 2009: Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Tutkimus rangaistuskäytännöstä ja seksuaalirikosten uusimisesta. Helsinki, Hakapaino Oy.

Hirvelä, Päivi 1997: Lapsi rikosprosessissa. Erityisesti insestin todistamisen ongelmat. Porvoo, WSOY-kirjapainoyksikkö.

Hirvelä, Päivi 2007: Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittäminen. Juva, WS Bookwell Oy.

Humppi, Sanna-Mari 2009: Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö rikosilmoituksissa. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 82/2009. Tampere, Juvenes Print Oy.

Humppi, Sanna-Mari ja Ellonen, Noora 2010: Lapsiin kohdistuva väkivalta ja hyväksikäyttö. Tapausten tunnistaminen, rikosprosessi ja viranomaisten yhteistyö. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 40/2010. Tampere, Juvenes Print Oy.

Niemi-Kiesiläinen, Johanna 2000: Johdatus esitutkinta ja pakkokeinolakeihin. Vantaa, Tummavuoren kirjapaino Oy.

Ojala, Timo 2012: Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset. Porvoo, Edita Publishing Oy.

Penttilä, Antti & Hirvonen, Jorma & Saukko, Pekka & Karhunen, Pekka J. 2000: Oikeuslääketiede. Hämeenlinna, Karisto Oy.

Taskinen, Sirpa 2008: Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen. Asiantuntijaryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle.

Tuominen, Mia 2014: Lapsen edunvalvonta esitutkinnan näkökulmasta. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 111. Tampere, Juvenes Print.

Vilkko-Riihelä, Anneli & Laine, Vesa 2012: Mielen maailma, kehityspsykologia. Sanoma Pro Oy.

Sähköiset lähteet:

Poliisihallituksen ohje 2020/2013/5071: Lapsi asianomistajana ja todistajana poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa. 28.11.2013. Luettavissa:

<https://thl.fi/documents/647345/808044/LAPSI+ASIANOMISTAJANA+JA+TODISTAJANA+POLIISITOIMINNASSA+JA+ESITUTKINNASSA.pdf/47f7aeaf-c81d-4a11-ab58-b078b0c2ffe6>. Luettu 15.5.2018

Lehtiartikkelit:

Solantaus, Tytti & Antikainen, Jorma & Jerkku, Mona & Komulainen, Jorma & Pajunen, Tarja & Palomäki, Eija & Timoska, Rauni. Suomalaisen lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen lastenlääkäriyhdistyksen asettama työryhmä 2007: Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn tutkiminen. 123(3):351-2, 1-2, 351-352. Luettavissa:

<http://duodecimlehti.fi/api/pdf/duo96271>. Luettu 10.5.2018

Unkila-Kallio, Leila & Vuori-Holopainen, Elina. Duodecim 2016;132:159-64, 160-161. Naispuolisen seksuaalirikosuhurin somaattinen tutkiminen. Luettavissa:

<http://www.terveysportti.fi/xmedia/duo/duo12935.pdf>. Luettu 15.5.2018

Asiantuntijahaastattelut:

Malmberg, Juhani 2018: Turun pääpoliisiaseman tutkinnanjohtaja. Haastattelu 4.4.2018.

Joki-Erkkilä, Minna 2018: Tampereen yliopistollisen sairaalan nuorisolääketieteen erikoislääkäri. Haastattelu 16.3.2018.

Kuha, Paula 2018: Asianajotoimisto Kuha & Kukkonen. Tampere. Asianajaja. Haastattelu 9.4.2018.

LIITTEET

LIITE 1. Rikoskomisario Juhani Malmbergin haastattelu.

Poliisin toiminta

- 1) Miten poliisin tietoon yleensä tulee alaikäisiin kohdistunut seksuaalirikos
- 2) Mitkä ovat poliisin tehtävät näissä tilanteissa kentällä / tutkinnassa?
- 3) Onko sinulla joitain kehitysideoita liittyen alaikäisiin kohdistuneiden seksuaalirikosten selvittämiseen?
- 4) Onko sinulla joitain kehitysideoita liittyen alaikäisiin kohdistuneiden seksuaalirikosten näytteiden ottamista koskevan prosessin kehittämiseen?

Puhevallan käyttäminen

- 5) Kuka päättää seksuaalirikosnäytteiden ottamisesta?
- 6) Miten toimitaan kun lapsen vanhempi/vanhemmat ovat epäiltyinä rikoksesta ja lapsi on asianomistaja?
- 7) Onko 17-vuotiaalla enemmän puhevaltaa kuin 15- vuotta täyttäneellä?
- 8) Miten edunvalvojan hankintaprosessi etenee?
- 9) Jos edunvalvojaa ei ole määrättyinä näytteiden ottamisen yhteydessä, miten toimitaan?
- 10) Onko Turussa käytössä ns. tandem-malli?
- 11) Onko Turussa käytössä ns. yhden henkilön malli?
- 12) Onko malleissa käsityksesi mukaan käytännössä eroa?
- 13) Kummassa mallissa lapsen mielipide pääsee paremmin rikosprosessissa kuuluville?

Näytteen ottaminen lapselta

- 14) Miten huomioit lapsen (eri kehitystasot) tutkinnassa/tutkimusta tehdessä?
- 15) Miten osallistut lapsesta otettavien näytteiden ottamiseen?
- 16) Miten alaikäisten ja aikuisten näytteenottotavat eroavat toisistaan?
- 17) Nukutetaanko alle kouluikäisiä lapsia näytteidenoton saamiseksi? Liittyykö siihen näkemyksesi mukaan riskejä?
- 18) Mitä näytteiden ottamisella voidaan näyttää toteen?

19) Miksi joistakin näytteiden ottamisesta luovutaan ja mikä vaikutus sillä on rikoksen selvittämiseen?

LIITE 2. Lääkäri Minna Joki-Erkkilän haastattelu.

Puhevallan käyttäminen

- 1) Kuka päättää seksuaalirikosnäytteiden ottamisesta?
- 2) Miten toimitaan kun lapsen vanhempi/vanhemmat ovat epäiltyinä rikoksesta ja lapsi on asianomistaja?
- 3) Onko 17-vuotiaalla enemmän puhevaltaa kuin 15- vuotta täyttäneellä koskien näytteiden ottamista?
- 4) Jos edunvalvojaa ei ole määrättyinä näytteiden ottamisen yhteydessä, miten toimitaan?
- 5) Onko näytteiden ottamisen yhteydessä tullut esille edunvalvojan tausta-ammatti?
- 6) Kumpi on yleisempi edunvalvontamalli näkemyksesi mukaan Pirkanmaalla: Tandem-malli vai yhden henkilön malli
- 7) Onko malleissa käsityksesi mukaan käytännössä eroa?
- 8) Kummassa mallissa lapsen mielipide pääsee paremmin rikosprosessissa kuuluville?

Näytteen ottaminen lapselta

- 9) Miten huomioit lapsen (eri kehitystasot) tutkinnassa/tutkimusta tehdessä?
- 10) Miten alaikäisten ja aikuisten näytteenottotavat eroavat toisistaan?
- 11) Nukutetaanko alle kouluikäisiä lapsia näytteidenoton saamiseksi? Liittyykö siihen riskejä?
- 12) Mitä näytteiden ottamisella voidaan näyttää toteen?
- 13) Miksi joistakin näytteiden ottamisesta luovutaan ja mikä vaikutus sillä on rikoksen selvittämiseen?

Poliisin toiminta

- 14) Onko sinulla joitain kehitysideoita liittyen alaikäisiin kohdistuneiden seksuaalirikosten selvittämiseen?
- 15) Onko sinulla joitain kehitysideoita liittyen alaikäisiin kohdistuneiden seksuaalirikosten näytteiden ottamista koskevan prosessin kehittämiseen?

LIITE 3. Lakimies Paula Kuhan haastattelu.

Puhevalta

- 1) Kenellä on puhevalta alaikäisiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa?
- 2) Kuka päättää seksuaalirikosnäytteiden ottamisesta?
- 3) Jos joistakin näytteiden ottamisesta luovutaan, mikä vaikutus sillä on rikoksen selvittämiseen?
- 4) Missä tapauksissa alaikäiselle voidaan määrätä väliaikainen edunvalvoja?
- 5) Miten toimitaan kun lapsen vanhempi/vanhemmat ovat epäiltyinä rikoksesta ja lapsi on asianomistaja?
- 6) Onko 17-vuotiaalla enemmän puhevaltaa kuin 15- vuotta täyttäneellä?
- 7) Miten menetellään jos alaikäinen päämies (asianomistaja) ja edunvalvoja ovat asioista eri mieltä?
- 8) Jos alaikäinen päämies (asianomistaja) ja edunvalvoja ovat asioista eri mieltä, kumman kanta on pitävä?
- 9) Miten edunvalvojan hakemista koskeva prosessi etenee?
- 10) Oletko toiminut edunvalvojana tandem-mallissa?
- 11) Oletko toiminut edunvalvojana yhden henkilön mallissa?
- 12) Onko malleissa käytännössä eroa?
- 13) Kummassa mallissa lapsen mielipide pääsee paremmin rikosprosessissa kuuluville?

Näytteen ottaminen lapselta

- 14) Miten huomioit lapsen eri kehitystasot edustaessasi päämiestäsi tutkimukseen liittyen?
- 15) Miten osallistut lapsesta otettavien näytteiden ottamiseen?
- 16) Miten alaikäisten ja aikuisten näytteenottotavat eroavat toisistaan näkemyksesi mukaan?
- 17) Huomioidaanko alaikäisten ikää riittävästi näytteiden ottamisessa?
- 18) Nukutetaanko alle kouluikäisiä lapsia näytteidenoton saamiseksi? Liittyykö siihen näkemyksesi mukaan riskejä?
- 19) Mitä näytteiden ottamisella voidaan näyttää toteen?

20) Miksi joistakin näytteiden ottamisesta luovutaan ja mikä vaikutus sillä on rikoksen selvittämiseen?

Poliisin toiminta

21) Onko sinulla joitain kehitysideoita liittyen alaikäisiin kohdistuneiden seksuaalirikosten selvittämiseen?

22) Onko sinulla joitain kehitysideoita liittyen alaikäisiin kohdistuneiden seksuaalirikosten näytteiden ottamista koskevan prosessin kehittämiseen?